

ŠTÚDIE

K VOJENSKÝM ASPEKTOM SEPTEMBROVEJ VÝPRAVY 1848

VOJTECH D A N G L

DANGL, V.: On the military aspects of the insurrection in September 1848.

Vojenská história, 2, 3, 1998, pp 3–28, Bratislava

The author of this survey analyzed the military preparedness of the September insurrection of Slovak volunteers in 1848 and evaluated the possible courses and outcomes this insurrection might have taken. Based on an analysis of historic material and professional literature, the survey shows, that already the act of recruitment has been carried out improperly, which had a negative impact on the structure of the volunteer corps and mainly on the level its readiness for action and its moral profile. The survey further points out numerous situations and problems arising as a result of the growing influx of volunteers to our home country, which affected not only the material and the technical basis in the course of the insurrection, the structure and the organization of the corps, but also its combat preparedness and battle tactics.

Military History. Slovakia. The Year of the Revolution 1848 – September – insurrection of volunteers – military aspects.

Patrí medzi špecifiká slovenskej historiografie, že aj keď národný pohyb v revolučných rokoch 1848–1849 kulminoval v ozbrojenom vystúpení slovenských dobrovoľníkov, okrem opisu a mapovania vojenských akcií hlbšie sondy do vojenskej problematiky tohto obdobia so špecifickým zameraním na ozbrojené hnutie Slovákov sa u nás zatiaľ neurobili. Pritom disponujeme viacerými prácami najmä staršieho dáta, ktoré sa aspoň okrajovo dotýkajú aj vojenských a vojensko–politických otázok. Osobitne dielo D. Rapanta, predovšetkým úctyhodný súbor ním vydaných dokumentov poskytuje množstvo údajov, ktoré už dávnejšie priam nabádali ku skúmaniu a hodnoteniu aj špecifických vojenských stránok slovenského povstania.¹ Že sa tak nestalo, malo viaceré príčiny. Okrem známeho, ideológiou ovplyvneného postoja k vystúpeniu Slovákov a slovanských národov v revolúcii 1848–1849, ktorý a priori ztláčal túto problematiku na okraj záujmu výskumu, či prirodzeného rešpektu pred monumentálnym dielom D. Rapanta, svoju úlohu tu zohrala aj skutočnosť, že vojenskohistorická veda sa na inštitucionálnom základe na Slovensku začala formovať až koncom šesťdesiatych rokov nášho storočia. Pritom mala obmedzené pole pôsobnosti a výskum k danej problematike začala až nedávno v súvislosti s prípravou viacväzkových *Vojenských dejín Slovenska*.² Vo všeobecnejšej rovine hodnoteniu niektorých otázok spadajúcich aj do sféry skúmania vojenskej histórie a dejín vojenstva tohto obdobia sa nemohli samozrejme vyhnúť ani novšie práce syntetizujúceho charakteru. V posledných desaťročiach sa objavili štúdie, state a články, ktoré naše poznanie aj v tomto smere posunuli a obohatili.³ Podrobnejší, vedeckým výskumom podložený rozbor tejto problematiky však na nás ešte čaká.

Vychádzajúc z tohto poznania chcel by som upozorniť aspoň na niektoré problémy súvisiace s prípravou a priebehom septembrovej výpravy slovenských dobrovoľníkov a niektoré prístupné a často viac či menej známe fakty a skutočnosti usústavniť do podoby, aby dali jas-

¹RAPANT, D.: Slovenské povstanie roku 1848-1849. Dejiny a dokumenty, zv. I. - V. Turč. Sv. Martin - Bratislava 1937-1972.

²DANGL, V. - SEGEŠ, V.: Vojenské dejiny Slovenska (1711-1914), zv. III. Bratislava 1996, s. 78-111.

³Pozri ŠKVARNA, D.: Priebeh a výsledky septembrového ozbrojeného povstania roku 1848. In: Historický časopis, 37, 1989, č. 2, s. 220-249; Slovenská jar. Slovenské povstanie 1848-49. Bratislava 1971; WINKLER, T.: Život

nejší obraz vojenskej pripravenosti výpravy, a tým prispeli aj k hodnoteniu jeho vojenského neúspechu.

Centrom organizačných príprav na ozbrojené vystúpenie Slovákov sa stala Viedeň, kde sa už od konca júna 1848 začala najmä okolo Bedřicha Bloudka a Bernarda Janečka grupovať skupina prevažne z bývalých účastníkov pražských barikádových bojov, ktorí sa neskôr stali základnou zložkou septembrovej výpravy. Tu sa schádzali aj poprední činitelia slovenského národného hnutia, českí vojenski odborníci vedení B. Bloudkom a Františkom Zachom, ktorých Ludovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban a Michal Miloslav Hodža získali pre plán vojenského ťaženia. V metropole monarchie sa zriadila aj náborová kancelária, ktorá najímala budúcich účastníkov výpravy. Nábor dobrovoľníkov pre vojenskú výpravu neprebíhal bez ťažkostí. Štúr a Hurban v úsilí získať pomoc a finančnú podporu pre svoju akciu od chorvátskeho bána Josipa Jelačića a ujednotiť vojenské vystúpenie proti Pešti, sa viac ako dva mesiace zdržiavali v Záhrebe, v Karloviaciach a Belehrade a až koncom augusta sa vrátili aj s dobrovoľníkmi získanými v okolí Záhrebu do Viedne. Zatiaľ niekoľko desiatok zo sústredených dobrovoľníkov, ktorí boli zväčša bez prostriedkov a správ z juhu krajiny, v nejstej situácii, keď pacifikačný postoj cisárskeho dvora nedával veľkú nádej na organizovanie slovenskej výpravy, a Jelačićov zásah stále meškalo, opustilo Viedeň. Ďalší odliv zastavil Samuel Štefanovič, ktorý do Viedne dorazil v polovici júna a podarilo sa mu zabrániť odchodu poslednej skupiny asi 50 dobrovoľníkov.⁴ Na organizovanie náboru zle vplývala aj skutočnosť, že hoci mu rakúske úrady nebránili, nepodporili ho. Výpravu tajne podporili až v záverečnej fáze prípravy najmä uľahčením odchodu dobrovoľníkov na Slovensko. Nábor sa vlastne dial v polotajných podmienkach. Je určitým paradoxom charakteristickým pre túto rušnú dobu, že v tom istom čase, a to v blízkosti slovenského náborového centra, zriadili náborovú kanceláriu do honvédskeho vojska aj maďarskí emisári a dokonca si vzájomne preťahovali záujemcov.

Slovenská národná rada už pred 9. septembrom vydala proklamáciu k obyvateľstvu Viedne o príčinách a cieľoch slovenského hnutia. Odvolávala sa v nej na krivdy páchané na národe a sklamanie v nádejách na získanie slobody po marci. Tú totiž Pešť využívala vo svoj prospech a na ďalší národný útlak. V proklamácii sa píše: „Takovou porobu, také nehodné utlačenie nemohl národ slovenský déle snášeti, ačkoli míru milovaný jest, umínil si, poněvadž nic jiného žádné naděje nezbyvalo, zbraně se uchopiti. Těchto zbraní neuchopil se slovenský národ proti nikomu něž proti ministerstvu maďarskému a proti panování maďarskému, jemu nesnesitelnému. Daleko od něho jest každé oddělení od svazku společné monarchie, neboť bohda v něm ještě déle zůstane a pro dobrotivého konstitučního krále, pro jednotu monarchie, pro svobodu a bratsky svazek spojených národů statek a krev svou obět' podá.“⁵

Vo výzve sa síce uvádza, že v Karpatoch v pohorí severného Uhorska zaznieva rinčanie zbraní, ale o pravých cieľoch a skutočnom určení výpravy boli informovaní iba zasvätenjší členovia viedenského slovenského spoločenstva. Navonok sa nábor dial na podporu Chorvátov, a v pôvodných plánoch figurovala aj možnosť vpadnúť na územie Slovenska spolu s chorvátskymi ozbrojenými silami.⁶ Táto utajenosť a dostatočná nevyjasnenosť však ma-

zvoniači činom. Martin 1987; príspevky J. Mésároša, F. Bokesa, J. Hučka, B. Pollu, V. Matulu, M. Podrimavského, D. Škvarnu, E. Haraksima a ďalších v syntetických prácach o dejinách Slovenska, v zborníkoch, v odborných časopisoch; kratšie články zaoberajúce sa napr. zložením dôstojníckeho zboru, opisom bitiek a pod. (S. Churý, P. Kónya, V. Zuberec, V. Butvin, J. Gaál, V. Dangl a ďal.) a, samozrejme, súborné dielo D. Rapanta a K. Goláňa. Podrobnejšie pozri STANOVÁ, M. – ŠEĎOVÁ, B.: Slovensko v revolučných rokoch 1848-1849. Výberová bibliografia. In: Vojenská história, 2, 1998, č. 3, s. ...

⁴RAPANT, D.: Dejiny slovenského povstania r. 1848-1849, d. II., časť 1. Dejiny. Turč. Sv. Martin 1950, s. 68. Tiež ŠTEFANOVIČ, S. D.: Slovenské povstanie z roku 1848/49. In: DOHNÁNY, M. - ŠTEFANOVIČ, S. D.: Slovenské povstanie 1848-1849. Bratislava 1988, s. 185. Štefanovič aby zabránil odchodu tejto skupiny (píše o počte 40 mužov), použil aj vlastné finančné prostriedky.

⁵RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 2, dok. č. 183, s. 153.

⁶Svedčí o tom napr. výpoveď pekárskeho tovariša A. Humea, ktorý opustil dobrovoľnícky zbor, bol zajatý a vy-počúvaný pred trenčianskou sédriou (Tamže, dok. č. 240, s. 238), ale aj ďalšie údaje (podrobnejšie RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 1., s. 75).

la aj svoj negatívny dopad. Viacerí dobrovoľníci odmietli svoju účasť na výprave okrem iného práve pre to, keď sa dozvedeli o jej pravom ciele. A to nielen pred prekročením moravsko-slovenských hraníc, ale časť, ktorú naverboval Jelačičov dôverník a spojka Andrija Brlič už v polovici augusta, keď ich chcel na základe falošných správ o chorvátskom vpáde poslať na moravsko-slovenské hranice.⁷

Aj v samotnej realizácii náboru boli nedostatky, ktoré nepriaznivo ovplyvnili zloženie dobrovoľníckeho zboru, najmä jeho bojovú a morálnu hodnotu. Využívali sa viaceré metódy verbovania dobrovoľníkov. Najúspešnejšou sa ukázalo využívanie osobných kontaktov a známostí najmä v kruhoch českého a moravského študentstva, prevažne z radov bývalých účastníkov barikádových bojov. Nemaľú zásluhu na ich získaní mal Josef Václav Frič. Tvorili najhodnotnejšiu a najspoľahlivejšiu zložku septembrového zboru a z ich radov vyšla aj väčšina tých, ktorí suplovali miesta dôstojníkov a poddôstojníkov slovenského septembrového ťaženia. V tomto smere aktivitu v Čechách vyvíjali aj M. M. Hodža, Bohuš Nosák, Ján Nedvídek a ďalší. Obdobným spôsobom boli získavaní najmä vďaka agitácii L. Štúra, J. M. Hurbana, F. Zacha, B. Bloudka, J. Polesňáka aj dobrovoľníci z okolia Záhrebu, ktorí sa koncom augusta presunuli do Viedne. Medzi dobrovoľníkmi, ktorí do výpravy nastupovali z presvedčenia, patrili aj tí z radov slovenského obyvateľstva, najmä študenti a národovci, ktorí prišli z podjavorinského kraja na základe odkazov J. M. Hurbana. V rámci verbovania sa však do výpravy dostali aj takí, čo sa prihlásili zo zistných dôvodov v úsilí dostať sa rýchle k žoldu, ktorý účastníkom vyplácali a ktorým ideové ciele slovenského národného pohybu boli prinajmenšom ľahostajné.⁸ Väčšina z nich sa dostala do zboru vďaka tzv. reťazovému systému verbovania, ktorý presadzoval najmä B. Janeček. Ten spočíval v tom, že každý zo získaných účastníkov sa zaviazal nájsť pre výpravu ďalšiu desiatku. Tento systém náboru bol síce rýchly, ale neumožňoval podrobnejší výber a bližší kontakt so slovenskými vodcami výpravy, a tak sa do nej dostali viacerí dobrodruhovia a rôzne živly, ktoré z morálneho hľadiska cieľom výpravy nevyhovovali. Navyše niektorí organizátori náboru dávali vopred neoverené, prehnané sľuby, čo neskôr negatívne pôsobilo na morálku týchto mužov. Nedobré dôsledky tohto systému sa ukázali už pri prechode z Moravy na územie Slovenska, keď časť dobrovoľníkov jednak pre nesúhlas s cieľmi výpravy, jednak zo strachu pred prísnu vojenskou disciplínou a očakávanými bojovými stretmi opustila výpravu. Niektorí jednotlivci z podobných dôvodov opustili výpravu o niečo neskôr na území Slovenska.⁹

Ďalším z dôsledkov tohto systému náboru bola slabšia disciplína niektorých jednotlivcov, čo sa neskôr negatívne odrazilo pri výcviku, v strážnej službe, a najmä v bojových akciách. Dôležitosť bojovej a morálnej spôsobilosti príslušníkov dobrovoľníckeho zboru sa výrazne prejavila najmä v bitke pri Starej Turej 27. septembra, ktorú Štefanovič trefne nazval „neblahým víťazstvom“.¹⁰ Po obsadení obce skupiny miestnych kopaničiárov a neorganizovaných ozbrojencov, podnecovaní vypustenými politickými väzňami, ku ktorým sa pridala časť dobrovoľníkov, najmä oddiel viedenských Nemcov, podľahli nižším vášňam a v záchvate pomsty začali vypaľovať a plieniť domy svojich protivníkov. Vodcom výpravy sa velenie načas vymklo z rúk. Toto vyčinenie silne doľahlo na predstaviteľov slovenského národného hnutia, najmä na Štúra, ktorý vždy vysoko vyzdvihoval morálnu čistotu slovenských úsilí.¹¹ Samozrejme, tieto javy súvisiace s nie vždy šťastným a korektným výberom pri náboře zd'aleka neboli určujúce pre zloženie zboru, aj keď hlavné príčiny neúspechu F. Zach neskôr spájal

⁷Tamže.

⁸Každý zo získaných dobrovoľníkov pri vstupe do zboru dostal 10 až 20 zlatých (dobové údaje sa rôznia) a mal prislúbený denný žold od 5 do 20 krajciarov. Ten sa však spravidla pre nedostatok prostriedkov nevyplácal v plnej hodnote.

⁹RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 2, dok. č. 240, s. 238.

¹⁰ŠTEFANOVIČ, S. D.: c. d., s. 195.

¹¹Podrobnejšie k priebehu bitky pozri RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 1., s. 222-228; DANGL, V. - SEGEŠ, V.: c. d., s. 93-94; DANGL, V.: Najdôležitejšie bitky na území Slovenska v 19. storočí. In: Spoločnosť, armáda, osobnosť, 1997, č. 2, s. 6-7.

práve s „nerozumným“ verbovaním a obviňoval z neho Janečka. V zbere prevládali osoby, ktoré sa do septembrovej výpravy zapojili z presvedčenia, zo snahy pomôcť presadiť slovenské národné požiadavky ozbrojeným vystúpením. Ak by sme teda mali zhrnúť výsledky agitácie do pripravovanej septembrovej výpravy, treba konštatovať, že jadro vojenských síl tvorili dobrovoľníci naverbovaní a získaní vo Viedni, Čechách a v južných slovanských územiach a dobrovoľníci z radov slovenského obyvateľstva, najmä študenti a národovci, ktorí prišli z podjavorinského kraja za Hurbanom. Medzi účastníkmi boli okrem Slovákov a Čechov aj Srbi, Chorváti, Poliáci a relatívne veľký počet viedenských Nemcov.

Dobové údaje o počte dobrovoľníckeho zboru v čase jeho vstupu na územie Slovenska sa pohybuje v rozmedzí od 400 do 700 ľudí. Z týchto 700 ľudí odmietlo pred prekročením moravsko-slovenských hraníc zložiť z uvedených dôvodov prisahu a výpravu opustilo. Zbor sa skladal z dvoch skupín. V Pisku, kam sa výprava z Viedne dostala vlakom pod krytím ako stavební robotníci po polnoci 18. septembra 1848, sa k nej pridala ďalšia skupina približne 150 dobrovoľníkov z Prahy a Brna a niekoľko jednotlivcov, ktorí sem prišli zo slovenskej strany. V prevažnej väčšine dobových správ a hlásení sa hovorí o počte asi 500 dobrovoľníkov, ktorí vstúpili na pôdu Nitrianskej stolice.¹²

Na území Slovenska sa zbor dopĺňoval z miestneho obyvateľstva, ktoré nadšene vívalo vedúcich predstaviteľov výpravy a prichádzalo podporiť povstalcov aj zo vzdialenejších obcí a samôt. Prevládali kopaničiari, ktorých sa výdobytky marcových reforiem najmenej dotýkali. Neboli to však iba pohnútky sociálneho a hospodárskeho rázu, ktoré týchto ľudí pritiahovali. Práve v podjavorinskom kraji silne rezonovala myšlienka slovenskej národnej svojbytnosti prepojená s otázkami hospodárskeho charakteru, Hurbanova autorita, odpor k novej maďarskej vláde, k miestnemu zemianstvu a vrchnostiam a nesúhlas s niektorými ich nariadeniami, najmä s návrhom zákona o odvádzaní nováčikov do tvoriaceho sa honvédstva.¹³ Necitlivé zásahy miestnych orgánov a prenasledovanie vodcov slovenského národného hnutia tieto pocity iba umocňovali. V pospolitom ľude tohto kraja sa to všetko spájalo s nádejou, že krivdy, alebo aspoň ich prevažná väčšina sa napravia, keď budú vybojované základné národné práva. Títo kopaničiari a obyvatelia okolitých obcí tvorili najširšiu masovú základňu povstania. Ich vstup medzi hurbanovcov bol dobrovoľný a spontánny. Na niektorých miestach, najmä tam, kde sa prejavoval silnejší vplyv maďarských úradov a slabšie národné cítenie, sa siahlo aj k násilnejším formám verbovania, predovšetkým zastrášaním.¹⁴ Pre úplnosť sa žiada poznamenať, že násilné formy v rámci verbovania boli už v minulosti v Uhorsku bežné a objavovali sa aj pri získavaní do maďarských národných gárd a náboře do honvédstva.

¹²Podrobnejšie pozri RAPANT, D.: c. d., dok. č. 205, s. 190; dok. č. 218, s. 207; dok. č. 220, s. 209; dok. č. 224, s. 218; dok. č. 225, s. 219; dok. č. 234, s. 228; dok. č. 238, s. 233; dok. č. 244, s. 249 a ďalšie. Toto číslo potvrdzuje aj Hume v spomínanej výpovedi po odpočítaní asi 200 príslušníkov, ktorí výpravu na hraniciach opustili (Tamže, dok. č. 240, s. 238), K. Bórik, ktorý sa k výprave pridol v Pisku (Tamže, dok. č. 494, s. 705), ako aj J. M. Hurban (GO-LÁŇ, K.: Za slobodu. Slovenské povstanie 1848-49. Praha 1932, s. 27) a ďalší účastníci výpravy. V súvislosti s objednaným osobitným vlakom, ktorý mal odvieť výpravu do Bzenca (Pisku), sa hovorilo o 600 „robotníkoch“. (RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 1., s. 151). Väčšina maďarských hlásení o vpáde hurbanovcov do Nitrianskej stolice hovorí o počte asi 500 povstalcov.

¹³Vládny komisár K. Tarnóczy v hlásení ministrom vnútra už v polovici augusta upozorňoval, že najmä v Bratislave a v Nitrianskej stolici je nálada slovenského obyvateľstva taká nebezpečná, že v prípade otvoreného konfliktu s Rakúskom by bolo obyvateľstvo týchto krajov, ale aj prevažnej časti Horného Uhorska pre vládu nielen stratené, ale zaujme proti nej nepriateľské stanovisko. Prihováral sa za novelizáciu zákona o odvode nováčikov v tom zmysle, aby bolo možné stavať za nich náhradníkov (RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 2., dok. č. 160, s. 96-98). O „panslavistických“ náladách v tomto kraji sa píše aj v ďalších hláseniach.

¹⁴Napr. J. V. Frič, ktorý po odchode zboru z Myjavy na Brezovú robil nábor po okolí, po prečítaní revolučnej výzvy SNR podľa vlastného vyznania všade doložil, „že kto by přes to vše nutnému tomu vyzvání na uchopení se zbraně k společné spásě v okamžiku tak rozhodném neuposlechl a nechopil se koso, cepu aneb vidle, zůstáváje raději za pečí, tomu že pobere se chalupa i veškeren majetek jménem národa...“ (FRIČ, J. V.: Paměti, zv. IV., část 1. Praha 1887, s. 15). Podobný návrh podal 20. 9. na druhom zhromaždení na Myjave aj J. Valášek (DOHNÁNY, J.: Historia povstaňja slovenskoho z roku 1848. Skalica 1850, s. 101). P. Lesák pri náboře v Lopašove rozširoval, že ak sa obec ani na štvrtú výzvu nepridá k Hurbanovi, bude vypálená (RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 1., s. 190, pozn. 167).

Rastúci príliv dobrovoľníkov z radov roľníctva a kopaničiárov, ktorí zväčša nemali vojenskú predprípravu, prinášal so sebou veľa problémov, ovplyvňujúcich nielen materiálne-technickú základňu v priebehu povstania, štruktúru a organizáciu dobrovoľníckeho zboru, ale aj jeho bojaskopnosť a taktiku boja.

Už pri prípravách ozbrojeného povstania museli štúrovci vyvinúť nemalé úsilie na získanie finančných prostriedkov nevyhnutných pre organizovanie takejto akcie. Tieto finančné prostriedky sa mali využiť na vyplácanie sľúbených odmien najatým dobrovoľníkom, na zaplatenie ich pobytu vo Viedni, nákup výstroja, zbraní a munície, na dopravu, potravinové zásoby atď. Štúr, Hurban i Bloudek počas svojho pobytu v Záhrebe v lete 1848, vyložiť bano- vi Jelačičovi svoje úmysly s organizovaním ozbrojeného hnutia v nadväznosti na chorvátsky vpád, sa usilovali získať finančné prostriedky pre svoje ciele, ale dostali iba menšiu finančnú podporu od Michala Obrenoviča a od Slovanskej Lipy. Až pri ďalšej ceste národných dejateľov do Chorvátska v auguste, keď sa už situácia začala vyjasňovať a stávalo sa zrejmejším, že sa schyluje k roztržke medzi Viedňou a Pešťou, do ktorej vojensky zasiahne aj Jelačič, dal knieža Obrenovič vystaviť poukážku na továreň vo Viedni o prevzatí 900 pušiek a túto poukážku odovzdal Štúrovi. Zároveň sa zaručil za verbovacie podmienky do slovenského dobrovoľníckeho zboru vo Viedni a poukázal na podporu slovenského povstania aj väčšiu sumu peňazí.¹⁵ Určitý finančný obnos získal pri svojej ceste do Belehradu aj Hurban od srbských kupcov, patriarchu a istého senátora. Problémy vo Viedni pomohla preklenúť aj finančná výpomoc českých poslancov v rakúskom sneme.

Otázkami finančného charakteru bola úzko prepojená jedna zo základných podmienok výpravy – otázka výzbroje. Vyzbrojovanie dobrovoľníkov robilo veľký problém počas celého septembrového ťaženia a určité nedôslednosti sa vlúdili aj do spôsobu jeho rozdeľovania. Poukaz vystavený Obrenovičom na 900 pušiek, ktorých rezervovanie bolo viazané na lehotu, prepadol pre neskorý príchod Štúra do Viedne.

Dobrovoľníci zostali odkázaní na ručné palné zbrane nezaručenej kvality, zčasti zrejme poľovnícke pušky, nakupované väčšinou tiež vo Viedni. J. V. Frič to vo svojich spomienkach potvrdil a uvádza, že po získaní peňazí miesto prepadnutých pušiek sa podarilo ešte vo Viedni zohnať viac než 1000 pušiek a zdôrazňuje, že 400 kusov z nich bolo „výtečných šticů“ pre strelcov.¹⁶ Túto správu do určitej miery spochybňuje iný účastník výpravy Karol A. Modráni, ktorý píše o 200 puškách s bodákmi, 80 duplovkách a 20 párov pistolí.¹⁷ K. Bórik vo svojich spomienkach uvádza, že „válečné prostriedky z Viedne dovezené záležajúce z fackých polovaciach pušiek, z pušného prachu a behúnek (Posten), ďaleko cieľu nezodpovedali, nuž ale čo robiť? V malej vode malá ryba a chudobní ľudia kašu vo vode varia.“¹⁸ O málo kvalitných zbraniach píše aj Štefanovič.¹⁹

Pri rozdávaní zbraní sa vyskytli nedôslednosti, najmä v tom, že pušky sa vydávali bez podrobnejších záznamov. Tak sa mohlo stať, že sa dostali aj do rúk jednotlivcov, ktorí sa potom na výprave nezúčastnili a nebola dostatočná ani kontrola o pohybe zbraní. Rozdávali sa podľa zásady, že mladí, zatiaľ slobodní príslušníci zboru, dostávali pušky s bodákmi, starším sa ušli menej kvalitné zbrane. Zároveň boli rozdané v privesných taškách aj náboje. Podľa dobových záznamov dobrovoľníci netrpeli nedostatkom streliva. Okrem nábojov privezených

¹⁵Ako to kritickým rozborom prameňov dokázal D. Rapant, išlo o sumu pohybujúcu sa okolo 60 000 zlatých. Obrenovičovi zrejme nekonali nezištne, v pozadí ich aktivity sa skrývali aj politické ciele, pokus o návrat do Srbska a prípadne aj politické uplatnenie na území Slovenska (Tamže, s. 46-47).

¹⁶FRIČ, J. V.: c. d., s. 8.

¹⁷ROSEMBAUM, K.: Denník Karola Alexandra Modrániho z čias slovenského povstania v roku 1848-1849. In: Historický časopis, 41, 1993, č. 2, s. 190.

¹⁸RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 2., dok. č. 494, s. 705.

¹⁹ŠTEFANOVIČ, S. D.: c. d., s. 187.20V tejto súvislosti je zaujímavý prípad organára M. Šaška z Brezovej, u ktorého sa konala za asistencie vojska aj domová prehliadka a o ktorom sa vedelo, že má veľké zásoby olova a že z nich zrejme odlieva náboje do pušiek. Za pomoci miestnych žien sa mu však túto činnosť podarilo zamaskovať. Náboje sa odlievali aj na Myjave (Bližšie RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 2., dok. č. 157, 158, 159, 160, s. 91-98; dok. č. 494, s. 703).

z Viedne sa zásoby doplňovali aj z domácich zdrojov. Niektorým jednotlivcom sa podarilo obísť pozornosť miestnych úradov a už pred príchodom dobrovoľníkov zhromaždili veľké množstvo olova na výrobu nábojov, ktoré sa potom odlievali na mieste.²⁰

Okrem pušiek niektorí dobrovoľníci, najmä dôstojníci, boli vyzbrojení pištoľami a šablami. Na zhromaždení na Myjave 19. septembra 1848 sa uznieslo, že na zlepšenie situácie vo výzbroji sa má zakúpiť ďalších 2000 pušiek.²¹ Údaje o uskutočnení takejto transakcie však nemáme. Vzhľadom na rýchly vývin udalostí sa ani nezdá pravdepodobné, že by sa tieto pušky nakúpili. Prevažná väčšina dobrovoľníkov, ktorí sa k výprave pridali na slovenskom území, bola vyzbrojená kosami, vidlami, cepami, sekerami a inými poľnohospodárskymi nástrojmi, iba menšia časť vlastnila zastarané pušky dovtedy schovávané po domoch, v stodolách a na povalách.

SNR vo svojich výzvach okolitým obciam zdôrazňovala, aby ľudí posielali aj so zbraňou, pričom za zbraň sa považovali aj poľnohospodárske nástroje prispôbené na boj. Pre zaujímavosť uvádzam, že pri útoku na Senicu iba asi tretina slovenských dobrovoľníkov bola vyzbrojená puškami, ostatní len prispôbeným poľnohospodárskym náradím.²²

Dobrovoľníci nedisponovali vôbec delostrelectvom, čo okrem chýbajúcej údernosti malo negatívny vplyv najmä na psychiku veľkej časti povstalcov. Tí delám pripisovali priveľký význam. Prehnaná dôvera v účinnosť diel sa odráža napríklad v Šrámkovom opise výpravy proti Senici, ktorý udáva, že neustále želanie Slovákov bolo „keď by sme mali len jeden kanon, pobili by sme je, nepotrebovali by sme íť do ohň“.²³ O povzdychoch podobného charakteru píše aj Frič.²⁴ K vyrovnaniu síl s protivníkom nesporne prispelo, že počas septembrovej výpravy ani on v jednotlivých bitkách nedisponoval delami na podporu cisárskych vojsk a maďarských gárd, aj keď príslušby v tomto smere boli.²⁵ Aký psychologický účinok na príslušníkov zboru mala prítomnosť diel vo vlastnom tábore a vo vojsku protivníka, dokazuje rozhodnutie Hurbana vyhotoviť makety diel, ktoré sa potom prevážali na vozoch. Tento trik hurbanovci využili pred bitkou pri Starej Turej.²⁶

Pokiaľ sa povstalci pohybovali v hornatom a v silne členitom teréne Nitrianskej stoličky, nepocíťovali nevýhodu absencie jazdecktva. Hoci protivník disponoval jazdeckými švadronami kyrysníckeho pluku Wallmoden – Gimbor, ktoré boli nasadené proti povstalcovi 22. septembra v bitke pri Brezovej (Brezová pod Bradlom), nemalo to zásadnejší vplyv na výsledok bitky.²⁷ Iná situácia by bola nastala v prípade, keby sa bol zbor presunul do rovinatejších oblastí, kde by podpora jazdecktva mohla byť veľmi účinná. Niektorí dôstojníci slovenskej výpravy mali kone a tie sa sporadicky využívali aj na urýchlenie spojenia.

Malá skúsenosť v organizovaní vojenského vystúpenia sa odrazila aj v nedocenení zaobstarávania vhodného výstroja. Dobrovoľníci nastupovali vo vlastných, často úplne nevyhovujúcich odevoch a niektorých jednotlivcov bolo nevyhnutné vybaviť aspoň civilným odevom už vo Viedni. Na výpravu negatívne pôsobilo, že stroškotali pokusy B. Bloudka získať pre jadro výpravy aspoň vhodnú obuv. Čiastočne sa výstroj, najmä obuv doplnila až na Myjave, vý-

²⁰ V tejto súvislosti je zaujímavý prípad organára M. Šaška z Brezovej, u ktorého sa konala za asistencie vojska aj domová prehliadka a o ktorom sa vedelo, že má veľké zásoby olova a že z nich zrejme odlieva náboje do pušiek. Za pomoci miestnych žien sa mu však túto činnosť podarilo zamaskovať. Náboje sa odlievali aj na Myjave (Bližšie RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 2., dok. č. 157, 158, 159, 160, s. 91-98; dok. č. 494, s. 703).

²¹ RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 1., s. 160.

²² Tamže, s. 215.

²³ Tamže, d. II., časť 2., dok. č. 464, s. 573.

²⁴ FRIČ, J. V.: c. d., s. 28.

²⁵ Z bánovskeho okresu napr. mali dodať maďarskej garde 4 delá väčšieho a 2 delá menšieho kalibru. Boli úvahy aj o použití diel z Leopoldova.

²⁶ RAPANT, D.: c. d., dok. č. 347, s. 400.

²⁷ V tejto súvislosti treba poznamenať, že príslušníci švadron už v tomto čase vedeli, že budú odvelení na Moravu a ich národnostné zloženie (pluk bol doplňovaný z územia Moravy) taktiež hralo úlohu v neveľkom nadšení pre boj.

prava však aj naďalej zápasila s nedostatkom vhodnej obuvi a šatstva. Táto skutočnosť sa potom nepriaznivo odrazila najmä na pohyblivosti zboru, za čo radoví dobrovoľníci velenie kritizovali.²⁸

Neustále meniace sa počty dobrovoľníkov znamenali nemalé problémy aj pre zásobovanie. Časť munície a pušného prachu si niesli dobrovoľníci so sebou, časť bola uskladnená na vozoch, aby v prípade náhleho odchodu bola mobilná. Na Myjave bol vytvorený aj provi-zórny vojenský sklad zásobený najmä potravinami. Na ochranu tohto centra tu zostala aj časť dobrovoľníkov prevažne z miestneho obyvateľstva v počte asi 1000 mužov pod vedením evan-gelického kaplána Ľudovíta Semjana. Sťažité prístup k Myjave mali záseky a postavené strá-že.²⁹ Centrálny spôsob zásobovania potravinami bol kombinovaný poskytovaním stravy a uby-tovania priamo domácim obyvateľstvom. SNR vyzývala obce k dobrovoľným dodávkam a najmä v prvých dňoch pobytu zboru na území Slovenska obyvatelia Myjavy, Brezovej a oko-lia nezištne zásobovali povstalcov zo svojich skromných zásob. Samozrejme, ako to už v re-volučných situáciách býva, v organizovaní zásobovania sa vyskytli aj nedostatky, ktoré sa ve-litelia výpravy usilovali eliminovať, preto vyslanci SNR pôsobiaci po okolí v ná-rodnopolitickom duchu boli poverení aj získavaním potravinových zásob. Rekvirácie sa ob-medzovali väčšinou na neprajníkov slovenskej výpravy. Za dodávky od súkromníkov sa pla-tilo hneď alebo až neskôr na základe potvrdení. Pre nedostatok financií však nebolo možné dodržať prehnané sľuby niektorých činiteľov zboru, najmä pokiaľ išlo o výšku žoldu a iné sľú-bené poplatky a výhody. V tejto súvislosti treba uviesť, že niektorí jednotlivci, ktorí sa k vý-prave pridali práve zo zisťných dôvodov, boli nespokojní práve preto, že sa im nedovolilo obo-hacovať sa a voľne rekvirovať a že SNR dbala na dodržiavanie morálnych zásad. Niektoré druhy materiálov, okrem iných napr. železo, z ktorého sa kuli piky, dodávali miestni výro-bcovia za úhradu, ktorá sa mala vyplatiť až po revolúciu.³⁰

Rýchly spád udalostí, ktoré viedli k organizovaniu prvej slovenskej výpravy, ako aj na-hromadenie problémov s tým spojených, ktoré museli riešiť v zásade tí istí organizátori hmu-tia, neumožnili vojenský výcvik dobrovoľníkov v širšom meradle. Išlo o jeden z najdôležitej-ších prvkov vojenských stránok septembrovej výpravy, ktorý výrazne poznačil jej priebeh a negatívne sa prejavil najmä v bojových stretoch so stálym vojskom. Základným vojenským výcvikom, predovšetkým poradovým a streleckým, prešla iba časť dobrovoľníkov spoza slo-venských hraníc. Najkvalitnejšiu zložku tvorili českí študenti a tí Slováci a Chorváti, ktorí sa pred septembrom sústreďovali v Záhrebe a jeho okolí, ďalej Zagorji a odtiaľ na Štúrovo vý-zvu prešli do Viedne. O ich výcvik sa zaslúžili najmä Bloudek a Frič. Výcvik sa sústreďoval na narábanie so zbraňou, na streľbu, ale pozornosť bola venovaná aj niektorým vojensko-te-oretickým otázkam. Takto vycvičení dobrovoľníci mali neskôr zastávať podveliteľské funk-cie. Určitý vojenský výcvik mali aj niektorí jednotlivci, ktorí sa prihlásili na základe náboru vo Viedni, ale časť z nich na vojenské prostredie priamu väzbu nemala. Treba však pozna-menat', že tento výcvik nemohol byť porovnateľný s výcvikom pravidelného vojska, kde vo-jenská služba v pechotných plukoch trvala 8 rokov, v Uhorsku od roku 1843 pri pechote 14 rokov.³¹ Značné problémy v tomto smere sa ukazovali priamo na území Slovenska, kde sa k výprave pripájali stovky nových dobrovoľníkov najmä z kopaníc a obcí z okolia Myjavy a Brezovej. Z nich veľká časť zatiaľ neprešla vojenským výcvikom. Tento nedostatok sa nie-

²⁸Podľa spomienok J. V. Friča jeden príslušník jeho stotiny ho chcel dokonca zákerne zastrelit', lebo obuv, ktorú dostal na Myjave, mu rozodrala nohu (FRÍČ, J. V.: c. d., s. 19-20). V týchto súvislostiach F. Zach v liste K. J. Erbe-novi z 9. 10. 1848 píše: „Nadarmo domlouval Bloudek již ve Vídni, aby se naše mužstvo dostatečným obuvem opat-řilo, odkazovali nás na Slovensko; avšak i tam jsme dostali jen málo bot, v nichžto lid náš špatně mohl chodit poně-vadž nebyly na nohu dělány. Delší pochody byly tedy již od samého začátku nemožné, a takž jsme musili upustit od všech postupů vojenských, které bez nich se dítí nemohou.“ (RAPANT, D.: c. d., dok. č. 433, s. 534).

²⁹DOHNÁNY, M.: c. d., s. 103-104.

³⁰RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 1., s. 193-194.

³¹V porovnaní s inými európskymi krajinami ani v rakúskej armáde výcvik v poli a najmä strelecký výcvik nebol na požadovanej úrovni. Od napoleonských vojen nedošlo k väčším vojenským akciám a stále viac vystupovala do po-

ktorí velitelia stotín usilovali napraviť. Výcvik v rámci stotín a menších skupín však nebol riadený centrálnne, vykonával sa sporadicky a väčšinou bol závislý od iniciatívy toho-ktorého veliteľa: najaktívnejšími boli J. V. Frič a B. Janeček. Na Brezovej sa do organizovania výcviku iniciatívne zapojil F. Zach.

V spomienkach účastníkov výpravy sa veľmi často stretávame so sťažnosťami práve na úroveň výcviku, a to najmä streleckého. F. Zach v liste K. J. Erbenovi z októbra 1848 píše: „Lid slovenský je dobre připraven a poznal ve výpravě naší pokus k osvobození svému, proto jsme také všude našly podporu a lid se k nám houfně přidával. Ale Slováci mají málo vojenského ducha, jsou mírní, poslušní, než vycvičiti je v užívání střelní zbraně, k tomu jsme nemněli kdy.“³² Frič vo svojich spomienkach uvádza prípady, keď vinou nedostatočného výcviku niektorí nováčikovia na Brezovej vsunuli do hlavni pušiek viacero nábojov, v dôsledku čoho pri výstrele praskli. Pušky sa stali nepoužívateľné.³³ A pri ich nedostatku to bola nemalá škoda.

Nedostatočný výcvik a neskúsenosť z bojových akcií mali výrazný podiel na niektorých neúspechoch priamo v boji a ovplyvňovali aj taktické rozhodnutia vedúcich vojenských organizátorov výpravy. Absencia systematickejšieho výcviku a zlá vybavenosť povstalcov zohrali svoju úlohu aj pri rozhodovaniach o vojenskej nečinnosti po víťaznej bitke pri Brezovej či pri neúspechu v bitke pri Senici. Vojenský organizátori výpravy si totiž uvedomovali, že po opustení Brezovej, ktorá svojim prírodným reliéfom mala veľmi výhodnú polohu na obranu, je s málo skúseným vojskom v manévrovaní riskantné podnikat' výpad do rovinatých oblastí smerom na Senicu. „Ale slovenské vojsko bolo ešte na roviny primradé“ – píše vo svojich *Obrazoch zo slovenského povstania roku 1848* J. M. Hurban. Zároveň potvrdzuje, že Zach sa usiloval dosiahnuť, aby sa „pochodové pohyby a manévry vylepšili“.³⁴ Skoro tými istými slovami hodnotí pripravenosť dobrovoľníkov na bojovú aktivitu v rovinatom kraji aj Dohnány.³⁵ Pobyt v Brezovej sa okrem iného využíval na novozriadenie stotín, na výcvik v strelbe a na cvičovanie dobových pohybových manévrov na bojisku. Že tento časovo krátky, dosť spontánny výcvik bol nedostatočný, ukázali bojové akcie pri Senici.³⁶

Organizačná štruktúra slovenského dobrovoľníckeho zboru vychádzala zo vzoru zriadenia národných rád, ale dostávali sa do nej aj prvky odvodené z vojenskej organizácie pravidelného vojska. Vytvárala sa prakticky od prekročenia moravsko-slovenských hraníc a v septembrovej výprave dostala ustálenejšiu podobu po víťazstve pri Brezovej. Najvyšším vojensko-politickým orgánom, ktorý schvaľoval aj zásadné rozhodnutia vojenskej povahy, bola SNR. V jej vedení sa mali podľa pôvodnej dohody striedať hlavni predstavitelia národného hnutia J. M. Hurban, L. Štúr a M. M. Hodža podľa zásady, že zasadeniam SNR predsedal ten člen, v kraji ktorého sa výprava nachádzala. V Nitrianskej stolici, kde sa počas septembrovej výpravy pohyboval zbor, táto funkcia pripadla Hurbanovi, ktorý v podbradlanskom kraji mal veľkú autoritu. Na čele dobrovoľníkov stáli vojenski členovia SNR. B. Bloudek ako hlavni veliteľ a F. Zach ako náčelník štábu. B. Janeček, ktorý bol kooptovaný do SNR až neskôr, pôsobil ako zástupca hlavneho veliteľa. Vojenská pripravenosť a veliteľské schopnosti

predia vnútorná, pacifikačná, potlačovateľská funkcia armády. To sa okrem iného prejavilo aj v šetrení na armáde, v znižovaní počtov cvičení a početných stavov v rámci stotín, v systéme redislókácie a v neposlednej miere aj v kvalite výcviku. Podrobnejšie k týmto otázkam pozri: Die Habsburgermonarchie 1848-1918, zv. VI. Die bewaffnete Macht. Wien 1987; Magyarország hadtörténete, zv. I. Budapest 1984; Vojenské Dějiny Československa (1526-1918). Praha 1986; KLUČINA, P. – ROMAŇÁK, A. - RICHTER, K.: Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby. d. II., Praha 1984; DANGL, V. - SEGEŠ, V.: c. d.

³²RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 2., dok. č. 433, s. 533.

³³FRIČ, J. V.: c. d., s. 18-19.

³⁴GOLÁŇ, K.: Za svobodu. Slovenské povstanie 1848-49. Praha 1932, s. 41-42.

³⁵DOHNÁNY, M.: c. d., s. 112.

³⁶Tu málo vycvičené a iba slabó vyzbrojené sedliacke stotiny, vystavené pal'be protivníka rýchlo podľahli panike a stredné voje vyzbrojené pal'nými zbraňami pri poslednom hromadnom výstrele vo vzniknutom zml'atku spôsobili straty na životoch aj vo vlastných radoch.

týchto mužov boli pre danú úlohu vcelku vyhovujúce, problémy skôr pôsobil vzájomný vzťah a postoje niektorých slovenských podveliteľov, najmä k Bloudkovi a Janečkovi.

Bloudka, ako bývalého poručíka hohenzollernsko-lichtenšteinského práporu vo Vaduze, účastníka Slovanského zjazdu, jedného z organizátorov barikádových bojov v Prahe, získal na spoluprácu Štúr a Hurban. V auguste 1848 precestoval s B. Janečkom západné a stredné Slovensko, aby rekognoskovali terén budúcich bojov a aktívne sa zúčastnil získavania finančných prostriedkov na výpravu i náboru dobrovoľníkov. Mal zodpovedajúce vojensko-teoretické vzdelanie, neskôr pôsobil v cisárskej armáde v hodnosti podplukovníka. Jeho vzťah k slovenskému národnému hnutiu bol motivovaný slovanstvom, ale aj kladným postojom k cisárskemu dvoru a zrejme osobnými ambíciami veliť väčšiemu vojenskému telesu. Nedokázal nájsť bližší vzťah k slovenským veliteľom z radov inteligencie a viackrát sa s nimi, nielen z vlastnej viny, dostal do konfliktu, ktorý musela riešiť SNR. Časť dobrovoľníkov dokonca žiadala jeho odvolanie. Frič vo svojich spomienkach naznačuje, že pre veľkú popularitu Janečka medzi pospolitým ľudom Bloudek do určitej miery na neho žiaril.³⁷ Bloudek zrejme podceňoval vojenské schopnosti niektorých slovenských veliteľov a do značnej miery sa od nich izoloval. Ako hlavný veliteľ sa zúčastnil na vypracovávaní plánov všetkých bojových stretnutí septembrovej výpravy a tie osobne riadil. Počas zimnej výpravy, keď opäť pôsobil ako hlavný veliteľ slovenských dobrovoľníckych vojsk, tie pod jeho velením získali viacero vojenských úspechov, ale vnútorné rozpory vo veliteľskom zbore a jeho neschopnosť prekonať averziu voči niektorým slovenským dôstojníkom vyústili do úplného rozchodu s nimi. Je zaujímavé, že ako profesionál musel byť prívržencom využívania klasických princípov dobovej vojenskej taktiky, ale pochopiť daný stav, staval na jednoduchšej a pre vojensky nedostatočne skúsených a vycvičených dobrovoľníkov bližšej a prijateľnejšej taktike prispôsobenej ich naturelu a danému terénu.³⁸

V tejto otázke sa rozchádzal s názormi Františka Zacha, ktorý naliehal na riadny vojenský výcvik s dôrazom na manévru a taktiku boja podľa dobových vojenských princípov. Zach ako presvedčený bojovník za slovanskú vzájomnosť bol účastníkom poľského povstania roku 1831, v rokoch 1832-1837 študoval vojenstvo a politické vedy v Paríži, aktívne sa zúčastnil Slovanského zjazdu v Prahe, spolupôsobil pri príprave slovenského povstania v roku 1848 a v septembrovej výprave zastával funkciu náčelníka štábu. Vychádzal z presvedčenia, že revolučno-ľudový spôsob boja zakladajúci sa na spontánnom útoku málo vycvičených odierelov môže sláviť úspechy iba dočasne, a to v hornatom teréne, ale proti skúsenejšiemu nepriateľovi, najmä v rovinnom a otvorenom teréne, skôr či neskôr musí viesť k neúspechu. Po bitke pri Brezovej Zach presadil, že dobrovoľnícke vojsko začalo cvičiť podľa jeho koncepcie. Za taký krátky čas výcvik v manérovacej taktike a v menení bojových formácií sa nedokázal vžiť v plnej miere, a tak jeho koncepcia boja v bitke pri Senici síce na nepriateľa silne zapôsobila, ale neuspela. Zach mal všetky predpoklady na zastávanie vyšších vojenských funkcií, čo dokázal aj svojou účasťou na zimnej výprave, kde sa vyznamenal v bojoch pri Budatíne a vyvíjal nemalú iniciatívu v prospech riešenia slovenskej otázky. Bol uzavretej povahy. Po revolúcii pôsobil ako vojenský činiteľ v Srbsku, neskôr sa stal politickým poradcom kniežaťa Michala Obrenoviča, ako náčelník štábu sa zúčastnil na prípravách na srbsko-tureckú vojnu a ako veliteľ tzv. ibarskej armády v rokoch 1876-1877 bojoval v nej v hodnosti generála.³⁹

³⁷FRIČ, J. V.: c. d., s. 24.

³⁸K osobe B. Bloudka bližšie GOLÁŇ, K.: Revolučný portrét Bedřicha Bloudka vodcu slovenského povstania r. 1848-49. In: Slovenské pohľady, 48, 1932, č. 7-8, s. 454-474, č. 11-12, s. 715-725, CHYLÍK, J.: O účasti Bedřicha Bloudka ve slovenském povstání 1848-49. In: Vlastivědný věstník moravský, 11, 1956, s. 137-138; Slovenský biografický slovník, zv. 1. Martin 1986.

³⁹Podrobnejšie: ŽUBORIC, J. Z.: General František A. Zach. Praha 1898; ŽÁČEK, V.: František A. Zach. Praha 1977; GABLER, V.: Ze života generála Zacha. In: Osvěta, 22, 1892, s. 235-244, 289-302, 391-405, 495-513; Slovenský biografický slovník, zv. VI. Martin 1994, s. 392-393.

Tretí a najrozporuplnejší z najvyšších vojenských činiteľov septembrovej výpravy Bernard Janeček nemal profesionálne odborné vojenské vzdelanie. Pre účasť v slovenskom povstaní ho získal F. Zach, ktorý ho však pre spontánnosť, nedisciplinovanosť a malé vojenské skúsenosti neskôr kritizoval. Vyčítal mu nekontrolovaný, už naznačený spôsob verbovania dobrovoľníkov vo Viedni, v ktorom Zach dokonca videl jednu z hlavných príčin vojenského zmaru septembrovej výpravy. Varoval pred zdanlivou rúznosťou Janečka, ktorý, ako napísal, sa sám „nechtěl podřídít a příkladem svým velmi mnoho uškodil“.⁴⁰ Janeček sa skutočne dostal do sporu s členmi politického vedenia, ktorých neskôr nahováral na spojenectvo s maďarskou revolúciou, ale aj s Bloudkom a mal sklony k anarchizmu. Na druhej strane ako účastník revolučných udalostí vo Viedni i v Prahe sa vyznamenal v boji na barikádach v júnovom povstaní, spolu so Štefanovičom na Myjave vyriešil náhlym prepadom kasárni Ceccopierovcov nepríjemnú situáciu získaním sudov pušného prachu uskladnených na nádvorí kasárni, vyznamenal sa v bitke pri Brezovej a získal sympatie miestneho obyvateľstva i medzi radovými dobrovoľníkmi. Pri ústupe dobrovoľníckeho zboru na moravskú stranu zabezpečoval ako veliteľ zadného voja celý ústup. Velil dobrovoľníckemu zboru aj v tzv. zimnej výprave pod velením gen. Baltazára Šimuniča. Jeho politické postoje, ovplyvnené aj Bakuninovými anarchistickými názormi, ktoré ho neskôr viedli k názorom za pomoci revolučnej vlny rozpútanej v českých krajinách a v spojení s maďarskými revolučnými silami rozbiť monarchiu, u vodcov slovenského národného hnutia nenašli podporu.⁴¹

Sám dobrovoľnícky zbor bol ešte na moravskej strane pred prekročením hraníc dočasne rozdelený do 8 stotín s rámcovým stavom mužstva s tým, že zbor sa organizačne dotvorí na domácej pôde. Do čela týchto stotín boli menovaní v hodnosti kapitána vzdelanejší a národnostne aktívni členovia výpravy z radov slovenských vzdelancov, bývalých českých barikádnikov a vojensky skúsenejších jednotlivcov: patril medzi nich napr. Karol Bórik, ktorý sa vyznamenal aj v bojoch pri Brezovej a pri Poriadí, po vojenskom neúspechu septembrovej výpravy organizoval v Prahe a vo Viedni vyzbrojovanie pre ďalšie výpravy slovenských dobrovoľníkov, na ktorých sa vo veliteľských funkciách taktiež zúčastnil. Už spomínaný Jozef Václav Frič, ktorý veľmi intenzívne pracoval na prípravách i aktivitách septembrovej výpravy, veliteľ stotiny, ktorá sa najaktívnejšie zapojila do bitky pri Senici. Poliak Karol Bonkowski (Bakowski), ktorého stotina podnikla úspešný bodákový útok a zajala príslušníkov stotiny Ceccopierovcov pri Brezovej pod Bradlom a prinútila na útek časť maďarských gardistov. Ďalej Samuel Štefanovič, ktorý sa pre nehody so SNR ešte vo Viedni na výprave zúčastnil ako radový dobrovoľník, ale po vojenskej akcii na Myjave bol povýšený na kapitána a vyznamenal sa v bitke pri Brezovej i v ústupových bojoch pri Poriadí. Leopold Branko Abaffy, spisovateľ a publicista, účastník Slovanského zjazdu, ktorý sa spolu s Hurbanom usiloval získať podporu v Belehrade a Záhrebe a podobne ako Štefanovič začal výpravu ako radový dobrovoľník, ale čoskoro mu bolo pridelené velenie nad neúplnou stotinou a ďalší.

Jadro výpravy tvorili uvedené stotiny zatiaľ na rámcových stavoch a po doplnení na domácej pôde tvorili hlavnú údernú silu slovenského povstania. Okolo tohto jadra sa sústreďovali ďalší dobrovoľníci prichádzajúci a získaní za pobytu na Myjave najmä z Brezovej a okolia, kopaničiari z Vrbovej, Turej Lúky, Lubinej, Hlbokého a z blízkych i vzdialených kopanic. Neskôr sa ich rady rozrástli aj o dobrovoľníkov zo širšieho okolia. Pre nedostatok vojensky kvalifikovaných a skúsených dobrovoľníkov sa upustilo od zriadenia vybraného elitného oddielu, ako to navrhoval Zach i od postavenia samostatnej českej stotiny, ako si to želal Frič, ktorý na to mal dokonca prísľub od Štúra. Skúsenejších českých členov výpravy využili ako dôstojníkov a poddôstojníkov v ďalších stotinách. Z rečových dôvodov bola zriadená aj jedna neúplná nemecká stotina prevažne z viedenských Nemcov. Ako to vyplýva z ďalšieho účin-

⁴⁰RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 2., dok. č. 433, s. 534.

⁴¹Podrobnejšie: GOLÁŇ, K.: Bernard Janeček, zvaný Žižka II., vojenský vodca slovenského povstania r. 1848-49. In: Slovenské pohľady, 64, 1928, č. 9-10, s. 642-670; Slovenský biografický slovník, zv. II. Martin 1987, s. 523-52 ŠTEFANOVIČ, S. D.: c. d.

kovania zboru, práve v tejto stotine bolo sústredených viacero jednotlivcov, ktorým boli národnopolitické ciele výpravy dosť vzdialené, a to napriek tomu, že väčšina z nich už bojovala na viedenských barikádach. Ukázalo sa to aj v bitke pri Poriadí, kde táto stotina predčasne opustila svoje bojové postavenie, a tým napomohla urýchlený ústup z bojiska.

Počas pobytu zboru na Myjave sa rozdelil na stotiny, začlenili do nich nových dobrovoľníkov a čiastočne ich vyzbrojili. Vodcovia výpravy sa tu však venovali predovšetkým agitačným prípravám, výzvam do boja blízkeho i vzdialenejšieho okolia, národnobuditeľskej práci a objasňovaniu príčin slovenského hnutia pre domáce obyvateľstvo i príslušníkov posádok cisársko-kráľovského vojska. Ďalšia fáza organizačnej výstavby zboru a výcvik ich príslušníkov bola v Brezovej, kde sa početný stav zboru rapídne rozšíril a podľa triezveho odhadu dosiahol približne 6000 mužov.⁴²

Po prudkom náraste počtu dobrovoľníkov na domácej pôde sa podľa vzoru národných gárd roztriedili na mobilnú časť, ktorá postupovala spolu s dobrovoľníckym vojskom, resp. stala sa jej súčasťou a na záložnú časť, ktorá zostávala doma, vykonávala tu najmä strážnu službu a mala nastúpiť až na výzvu SNR. Táto časť sa sústreďovala najmä na Myjave a v okolí. Zo slovenských roľníkov a kopaničiárov, ktorí sa pridali k výprave, ale nemali strelné zbrane, boli zriadené osobitné stotiny vyzbrojené sekerami, cepami, vidlami a vyrovnanými kosami. Osvedčili sa pri prekvapivých útokoch v boji zblízka, ale proti strelným zbraňam boli bez vlastnej palebnej podpory silne zraniteľné a náchylné na paniku. Veľký pohyb vnútri jednotlivých stotín, spôsobený prílivom a odlivom dobrovoľníkov viedol k tomu, že sa museli často doplňovať, pričom sa musel brať zreteľ aj na to, aby nové posily boli vhodne premiešané so staršími a skúsenejšími povstalcami. Kopaničiari nejavili veľa ochoty postupovať so zborom do vzdialenejších oblastí, jesenné práce ich viazali na jedno miesto, ich bojové nadšenie po neúspechoch vyprchávalo a ani disciplína nebola na vysokej úrovni. Preto pri organizovaní stotín badať úsilie udržať pôvodné jadro, okolo ktorého sa potom sústreďovali ozbrojené skupiny z miestneho obyvateľstva a z okolitých kopaníc.⁴³

Otázka vojenskej disciplíny síce bola Achillovou päťou armád v polovici 19. storočia. Zvlášť významnú váhu nadobúdala v slovenskom dobrovoľníckom zbore, ktorý bol organizovaný z veľmi rôznorodého ľudského potenciálu, v časovej tiesni, za účasti jednotlivcov, ktorí nemali ani základný vojenský výcvik a boli na výprave dobrovoľne. Prejavý porušenia vojenskej disciplíny a zásad subordinácie sa objavili aj vo veliteľskom zbore dokonca pred odchodom z Viedne, pokračovali počas septembrovej výpravy a mali negatívny vplyv aj na nižšie zložky velenia a radových príslušníkov stotín. V konečnom dôsledku viedli k vzniku akejsi opozičnej skupiny slovenských a českých dôstojníkov namierenej najmä proti Bloudkovi. V priebehu samotnej výpravy došlo až k flagrntnému porušeniu disciplíny, keď Štefanovič a jeho prívrženci konali v rozpore s Bloudkovým rozhodnutím, čo musela riešiť SNR a nezhody vyústili do požiadavky časti dôstojníkov, aby Bloudek bol odvolaný z funkcie.⁴⁴

⁴²V neskorších prácach účastníkov výpravy je tento počet rozdielny, Hurban uvádza až 8000 mužov. Rozdiely sú pochopiteľné. Príchod dobrovoľníkov z okolia nepodliehal výraznejšej kontrole, presné zoznamy sa nevedli a ešte počas bitky pri Brezovej prichádzali jednotlivci a skupiny kopaničiárov, ktorí sa viac-menej spontánne zapájali do bojov, ale po ich skončení odišli s príslubom, že v prípade potreby sa vrátia. Väčšina historikov v súčasnosti sa zohduje na tom, že ich počet nepresiahol 6000.

⁴³Niektorí príslušníci napr. svojvoľne prechádzali z jednej stotiny do druhej podľa svojho vzťahu k veliteľovi, či pod vplyvom známych alebo rodinných príslušníkov, ktorých v tej-ktorej stotine mali. Frič vo svojich Pamätiach píše o starostiach, ktoré mu spôsobili rodinní príslušníci a ženy, ktoré prichádzali do tábora na Brezovej a ovplyvňovali bojové odhodlanie svojich blízkych. Po opise rôznych ženských „úskokov“ píše: „Tu jsem já zas musel nad svými lidmi bdít, mít všude oči, přebíhat svěřený mi kordón z jednoho konce k druhému, zde tomu domlouvát, druhému hrozit a chtěl-li jsem si při všem zachování autority udržet své nováčky v dobré vůli, bylo zas na mně, bych sám tak nad ledačím oko zamhouřil.“ (FRIČ, J. V.: c. d., s. 21).

⁴⁴K prvému závažnejšiemu rozporu došlo na porade SNR 16. 9. 1848 večer, kde S. Štefanovič, ku ktorému sa pridala aj L. Abaffy, vyjadril pochybnosti o pripravenosti výpravy a upozornil na dvojtvárosť viedenskej vlády. Jeho námietky Štúr, Zach i Bloudek odmietli. Na Janečkov návrh, ktorý Bloudkovi nedôveroval, sa potom obaja rozhodli

Na prejavy nedisciplinovanosti v radovom dobrovoľníckom vojsku upozorňujú aj viacerí účastníci výpravy. Tie vyvierali predovšetkým z už spomenutého pochybného spôsobu náboru časti dobrovoľníkov vo Viedni, z familiárneho prístupu niektorých jednotlivcov k svojim podriadením a okoliu, z nedostatočnej vojenskej skúsenosti, ale aj z príliš demokratického a humánneho postoja SNR. Tá sa usilovala napriek prísnyim vojenským zákonom, ktoré prijala a ktoré stanovovali na väčšinu priestupkov vrátane neposlušnosti trest smrti, problémy riešiť čo najzmierlivejšie a čo najhumánnejšie. Za týchto okolností sa prakticky netrestala ani dezercia. Niekedy prejavy nedisciplinovanosti ohrozujúce aj samotné bojové akcie mali korene v prível'kom nadšení, v opojení z prvých úspechov, zo snahy vyniknúť a pod.⁴⁵

Opäť čiastočne z nedostatočných vojenských skúseností, ale aj z podcenenia disciplíny a z absencie prísnej kontroly veliteľského zboru vyplynuli ďalšie nedostatky, ktoré pri kritickú analýze septembrovej výpravy nemožno obísť. Predovšetkým treba spomenúť podcenenie zaist'ovania a strážnej služby v priebehu presunov, pri táborení a pri pobyte vo vyhliadnutých lokalitách. Ako si do svojho denníka poznamenal Brlič, pri prechode cez moravsko-slovenské hranice ešte neozbrojená výprava postupovala tak ľahkovážne, že by bolo stačilo 20 jazdcov, aby ju rozohнали.⁴⁶ Určitú naivitu SNR potvrdzuje aj fakt, že sudy pušného prachu na znak dobrej vôle umiestnili po príchode na Myjavu na nádvorí obecného domu, kde sa zdržiavala polstotina Ceccopierovcov, a to bez vlastných stráží. Nebyť rozhodnej akcie Janečka a Štefanoviča, osud výpravy mohol byť ohrozený hneď na začiatku. Ani na Myjave neprijalo hlavné velenie patričné bezpečnostné opatrenia a ani v Brezovej nie v takej miere, v akej by si boli vyžadovali. Nočné stráže a zaistenie hlavných prístupových ciest boli ponechané na iniciatívu veliteľov stotín, čo za situácie, keď dobrovoľníci boli ubytovaní a hostení do noci po rôznych domoch, svedčí o vysokom stupni nedbalosti. Po obsadení Starej Turej, kde došlo k viacerým neprístojnostiam a na čas hlavné velenie zboru prestalo fungovať, resp. jeho rozkazy časť sedliackeho pomocného ľudu, ktorý sa pridal k výprave, ignorovala aj vďaka pocitu víťazstva, predstráže boli vyslané iba smerom na Vrbovú, ostatné prístupové smery strážené neboli. Hlavné velenie sa spoľahlo, že nepriateľ zostal zastrašený a návrh Štefanoviča, aby sa okolo jadra výpravy vykopali na noc obranné zákopy, bol odmietnutý.⁴⁷ Aj táto epizóda ukazuje, že s čisto vojenským vnímaním situácie sa niektorí slovenskí národní vodcovia ešte stále nedokázali zžiť natoľko, aby u nich neprevládli citovo podfarbené rozhodnutia s prvkami rizika.

Okrem podceňovania strážnych služieb a zaistenia v priebehu ťaženia sa malá vojenská skúsenosť výrazne prejavila aj v nedostatočnej súčinnosti jednotlivých stotín v priebehu vojenských akcií, v malej koordinovanosti mobilných a stálych častí výpravy, v nevyváženej forme nadväznosti nižších a vyšších stupňov velenia i v ďalších, už spomenutých nedostatkoch. Samozrejme, pri ich hodnotení musíme brať do úvahy možnosti, ktoré SNR v tom čase mala,

zúčastniť na výprave ako radoví bojovníci. Po bitke pri Brezovej Bloudek po dohode s veliteľom zajatých príslušníkov stotiny Ceccopieri prepustil na slobodu, aby prejavil dobrú vôľu voči príslušníkom cisárskeho vojska. To vyvolalo v tábore jeho odporcov veľké rozhorčenie a dobrovoľníci pod Štefanovičovým velením, ktorý Bloudka nazval zradcom a vytiahol na neho aj pištoľ, obklúčili prepustených vojakov a odviezli opäť do zajatia. Táto epizóda mala dohru pred SNR, kde sa časť dobrovoľníkov postavila na stranu Štefanoviča, a tak, aj vďaka Zachovej diplomacii nebol postavený pred vojenský súd (Bližšie RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 1., s. 91-93, 178-180. Tiež ŠTEFANOVIČ, S. D.: c. d., s. 187-189, 192-194.)

⁴⁵Napr. v bitke pri Brezovej časť do stotín ešte nezariadených dobrovoľníkov pod vplyvom predošlých úspechov v boji predčasnou strelbou a neorganizovaným útokom umožnili útek maďarských gardistov a zapríčinili smrť dvoch svojich príslušníkov. Pred odchodom na Senicu došlo k prietiahom len preto, že pohoniči neboli k dispozícii, niektorí sa odišli domov rozlúčiť, iní sa chceli ešte najesť a pod. Prameňom uvoľnenej disciplíny bol aj nejednotný prístup k povolovaniu odchodov z tábora, k trestaniu menších priestupkov a pod.

⁴⁶BRLIČ, A.: Z denníka. In: GOLÁŇ, K.: Rok 1848 v pamätiach súčasníkov. Bratislava 1951, s. 149. Tiež RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 1., s. 152.

⁴⁷Údajne Štúr jeho návrh odbil slovami: „Ach čo, to je podlosť a babstvo robiť si mátohy bez potreby“ (Štefanovič, S. D.: c. d., s. 196).

bojové skúsenosti, ľudský potenciál a v neposlednom rade aj kvalitu a bojové nasadenie protivníka.

Slovenské dobrovoľnícke vojsko bolo revolučným vojskom, ktoré používalo jemu prirodzený ľudový spôsob boja a z neho vyplývajúcu taktiku v bitkách. Tá spočívala predovšetkým v útoku vo väčších skupinách, podľa okolností a možností po obkľúčení nepriateľa z viacerých strán. Tento nápor bol niekedy kombinovaný útokom vycvičených stotín podľa vžitých schém dobovej vojenskej taktiky praktizovanej v rakúskej armáde. Táto taktika boja bola vynútená samotnou skladbou dobrovoľníckeho zboru, malou mierou vycvičenosti, terénom, v ktorom sa zbor pohyboval, ale aj psychologickými predpokladmi, lebo málo skúsené a zle vyzbrojené sedliacke pomocné oddiely sa cítili oveľa prirodzenejšie vo väčších masách, neviazané zásadami z vojenských cvičebných pomôcok. Táto taktika bola úspešná v hornatom teréne, proti zhruba rovnako vyzbrojenému protivníkovi. Ale v menej chránenom, najmä rovinnom teréne boli oddiely zle vyzbrojených, dostatočne nevycvičených a v bojoch neostrieľaných roľníkov, najmä proti cisárskemu vojsku spoliehajúcemu sa predovšetkým na palebnú silu strelných zbraní, silne zraniteľné. Zach, ktorý si túto skutočnosť uvedomoval, sa usiloval presadiť spôsob boja podľa klasického dobového modelu. V jedinej bitke, kde ho slovenské dobrovoľnícke vojsko uplatnilo, v bitke pri Senici 26. septembra, sa však tento model neosvedčil. Trojdňový výcvik nepostačoval, dobrovoľníci si uvedomovali slabšiu výzbroj, neprítomnosť diel, ich seabedomie znižovala skutočnosť, že v radoch nepriateľa, ktorý povstalcov očakával rozvinutý v bojovom postavení, rotoznávali uniformy radového cisársko-kráľovského vojska, hoci sa im neustále zdôrazňovalo, že proti panovníkovi nebojujú, ale naopak, bránia jeho záujmy. Negatívnu úlohu opäť zohrala malá disciplinovanosť jednotlivcov. Pri podrobnejšom rozbere bitky sa však ukazuje, že útočiace stotiny zvládli manévrovanie podľa požiadaviek celkového útočného plánu tak úspešne, že to vyvolalo uznanie aj na strane nepriateľa, ba v radoch maďarskej gardy až zdesenie.⁴⁸

Počas septembrovej výpravy slovenskí dobrovoľníci okrem menších náhodných šarvátok, ak nepočítame spomínanú útočnú epizódu na Myjave, vybojovali štyri bitky. Z nich v troch – bitke pri Brezovej, ktorá vlastne bola zhlukom troch vojenských akcií, v bitke pri Starej Turej a v poslednej bitke, ktorá sa odohrala pri Poriadí, využili prístupnejšiu ľudovú taktiku presadzovanú aj Bloudkom. V dvoch prípadoch vyšli z týchto bojov víťazne. V bitke pri Senici Zach uplatnil využitie dobovej taktiky vo dvoch útočných vlnách. Kým v strede zostavy postupovali vycvičenejšie a strelnými zbraňami vyzbrojené stotiny, na krídla, s cieľom v pravej chvíli vpadnúť do bokov nepriateľskej zostavy, boli zaradené pomocné oddiely. Protivník zaujal opačné postavenie. Do stredu obrannej čiary zaradil menej spoľahlivých príslušníkov gardy a na nich po oboch krídlach nadväzovali oddiely radového vojska. Pred obrannou líniou zaujala postavenie línia vybraných ostrostrelcov. Už spomenuté skutočnosti a zrejme aj rozkolísanie útočnej aktivity spôsobili neúspech, keď na Bloudkov rozkaz pripravovaný bodákový útok Fričovej stotiny bol pre veľkú vzdialenosť zastavený. V dvoch zo spomínaných bitiek slovenský dobrovoľnícky zbor nastupoval ako útočiaca strana proti vopred sformovanému protivníkovi v obrannom postavení. Bolo to tak nielen pri Senici, ale aj pri Starej Turej. V bitke

⁴⁸Dohnány, preberajúc Hurbanov opis bitky napísal, že postavenie povstalcov bolo také majstrovské, „ich prvšie manévry tak zastrašili nepriateľa“, že ako to Hurbanovi neskôr hovoril veliteľ senickej gardy, „že ani on sám, veliteľ ináč prirodzený, smelý, netrúfal si udržať pohromade svoje bataliony. Strach bol náramný. Prešporská garda posiaľ rozpráva ešte o tých hrôzach, aké ju napádali“ (DOHNÁNY, M.: História povstania slovenského z roku 1848. In: DOHNÁNY, M. - ŠTEFANOVIČ, S. D.: Slovenské povstanie 1848-1849. Bratislava 1988, s. 113-114). Istý gardista z Trnavy napísal: „Buriči tak porádne sa pohybovali, že jako očiti svedkové hovorá, každý se tomu divil.“ (RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 2., dok. č. 319, s. 368). Hurban dokonca pripúšťa, že pri väčšej odolnosti by slovenská strana mohla vyjsť z bitky ako víťaz. „Pochody a pohyby v umelých kolónach boli pre necvičených synov prírody nepohodlné a ukonávali myseľ a telo. Zach bol by istotne len s troška cvičeným ľudom, už púhym pohybovaním, zahnal senického nepriateľa. Ale jeho plán stroskotali niektoré stotiny sedliacke, ozbrojené cepami, ktoré stratili dôveru v svoju zbraň a počali v krídľoch utekať z obidvoch krídiel. Tým vniesli zmätok do celého zboru.“ (HURBAN, J. M.: Obrazy zo slovenského, c. d., s. 43).

pri Starej Turej deň po senickom neúspechu sa dobrovoľníci vrátili k revolučnej útočnej taktike. Na postavenia obrancov juhozápadne od mestečka podnikli útok v troch prúdoch, pričom dva krajné mali plniť obchvatnú úlohu. Po prudkej streľbe všetky tri zoskupenia prešli do útoku, zatlačili obrancov do mesta a prinútili na útek. V ďalších dvoch bitkách viedli obranné boje kombinované útočnými akciami. Pri poslednej bitke na Poriadí päť dobrovoľníckych stotín zaujalo bojové postavenie na vyvýšeninách tiahnucich sa od Myjavy k Poriadiu a srdnato, vcelku vo výhodnej pozícii bránili svoje postavenia, ba prinútili pravé krídlo nepriateľa k čiastočnému ústupu. Po nečakanom zlyhaní nemeckej stotiny v strede zostavy sa však situácia zmenila. Abaffyho stotinu napadla maďarská garda zbok a očakávané posily z okolia nechodili. Za tejto situácie sa začal celkový ústup zaist'ovaný strelcami pod Bórikovým vedením a Štefanovičovou stotinou cez javorinské hory k moravským hraniciam. Na neúspechu mala svoj podiel aj proklamácia Ferdinanda V., ktorou vyzýval na pokoj zbraní konkrétne v Hornom Uhorsku.

Najvýraznejší úspech slovenskí dobrovoľníci dosiahli v bitke pri Brezovej. Podľa pôvodného plánu vypracovaného na veliteľstve stáleho vojska kombinovaný útok pechoty a jazdectva z troch strán, zo smeru hlavných prístupových ciest od Senice, Starej Turej a od Vrbového sa mal uskutočniť nadržanom 22. septembra. Zúčastniť sa na ňom mala 8. a 11. stotina Ceccopierovcov a dve kyrysnícke švadróny Wallmodenovcov pod velením veliteľa kyrysníkov Ľudovíta Vojniča. Po obsadení okolitých výšin sa mal podniknúť generálny útok na obkľúčených povstalcov. Vojnič sa spoliehal najmä na 11. stotinu Ceccopierovcov, ktorých sa ešte slovenská agitácia nedotkla a mali viesť hlavný úder. Keďže jazdectvo nemohlo v tomto členitom teréne vhodne operovať, 8. stotina a kyrysníci mali zovrieť povstalcov do prstenca a sústredenou paľbou prinútiť ku kapitulácii. Plán útoku stroskotal jednak pre neskorý príchod stotín Ceccopierovcov k Brezovej, a jednak preto, že Vojnič podcenil silu a bojové nadšenie slovenských povstalcov.

Jeho kyrysníci okolo štvrtej hodiny ráno narazili na predsunuté stráže dobrovoľníkov neďaleko Brezovej. Po vzájomnej prestrelke asi 700–800 povstalcov zaujalo výhodné postavenie na brezovskom návrší. Keď Vojnič videl, že sám v nevýhodnom postavení v úžľabine s jazdectvom nemá veľké vyhliadky (navyše s Ceccopierovcami sa mu stále ešte nepodarilo nadviazať spojenie), vydal rozkaz na ústup a odtiahol do Hradišťa. 11. stotina Ceccopierovcov posilnená gardou došla na vopred určené miesto pri Starej Turej so štvorhodinovým meškaním, keď už kyrysníci ustúpili. Dobrovoľníci na ňu podnikli okamžité útok a došlo k boju zblízka na bodáky, ktorý Ceccopierovcov a málo početnú gardu, ktorá im robila zálohu, prinútil na útek. 8. stotinu Ceccopierovcov približujúcu sa z vrbovskej strany napadli povstalci z dvoch strán a prinútili ju kapitulovať. Bloudek im však po rozhovore s veliteľom dovolil slobodný odchod. To vyvolalo nevôľu povstalcov a časť z nich pod Štefanovičovým vedením opäť obkľúčila odpočívajúcu stotinu Ceccopierovcov, ktorí odmietli na povstalcov strieľať. Stotinu odvedli do zajatia a deportovali do Olomouca. Ešte v ten istý deň prinútili dobrovoľníci na bezhlavý útek aj stodesaťčlennú skupinu maďarských gardistov, ktorí neinformovaní o vývine situácie prichádzali na pomoc vojakom. Aj keď sa boje pri Brezovej nerozvinuli do väčších šírok, mali veľký morálny význam pre ďalší možný rozmach povstania. V bitke sa vyznamenali najmä stotiny, ktoré viedli B. Bloudek, Poliak Karol Bakowski a S. Štefanovič.⁴⁹

Ak chceme podrobnejšie hodnotiť podmienky, ktoré mali vplyv na výsledky septembrovej výpravy slovenských dobrovoľníkov, musíme sa aspoň stručne dotknúť aj niektorých vojenských otázok bezprostredne súvisiacich s kvalitou, bojovou silou a pripravenosťou protivníka, na ktorého v podjavorinskom kraji narazili.

⁴⁹Podrobnejšie k priebehu bitky pozri: RAPANT, D.: c. d., s. 170–183 a literatúru, ktorú uvádza. DANGL, V.: c. d., s. 3–4; GOLÁŇ, K.: Brezová 1848–1918–1948. 100-ročná pamiatka prvého slovenského národného povstania. Bratislava 1948, s. 18–21.

Do prvého bojového kontaktu sa dobrovoľníci dostali neočakávane s cisársko-kráľovským vojskom, a to so stotinami pešieho pluku Ceccopieri, ktoré sa od konca augusta 1848 pohybovali, resp. boli dislokované na území západného Slovenska, predovšetkým v Bratislavskej a Nitrianskej stolici. Išlo o prápory a stotiny neskoršieho 23. pešieho pluku nesúceho meno markgrófa Bádenského, ktorý bol v rokoch 1814–1860 doplňovaný z talianskych území monarchie (oblasť Cremony a Lodi). Na územie, kam smeroval slovenský dobrovoľnícky zbor, boli odvelené na základe žiadostí miestnych úradov, najmä pre zostrovanie sa situácie v dôsledku súpisu pri povinných odvodoch v auguste 1848, rastúci odpor pri regrutačkách a pri zriaďovaní maďarských národných gárd. Štáb 5., 6., 7. a 10. stotiny bol začiatkom augusta dislokovaný v Bratislave, neskôr detašovaný do Leopoldova. Štáb 1., 2., 3. a 4. stotiny v Komárne, 8. stotiny v Brezovej, 9. a 11. stotiny vo Vrbovom a 12. stotiny v Piešťanoch.⁵⁰ V priebehu septembra a októbra vzhľadom na rýchle sa meniacu revolučnú situáciu boli jednotlivé stotiny tohto pluku často presúvané. V čase keď slovenský dobrovoľnícky zbor prekročil moravsko-slovenské hranice, v Nitrianskej stolici sa nachádzali štyri stotiny pluku Ceccopieri v sile asi 600 mužov, z toho dve stotiny priamo v oblasti plánovaného postupu zboru na Myjave, vo Vrbovom a v Brezovej. SNR a vedenie slovenského zboru verili, že tieto stotiny nezajmú k výprave nepriateľský, ale v najhoršom prípade neutrálny postoj. Nestalo sa tak.

Išlo o v bojoch zocelený pluk, vykazujúci vo vojnách medzi rokmi 1814 a 1909 až 2239 padlých a nezvestných príslušníkov mužstva a 23 dôstojníkov.⁵¹ Kým dôstojnícky zbor sa riadil rozkazmi z Pešti, mužstvo, ovplyvnené revolučnými náladami v Taliansku, prejavovalo spočiatku sympatie k slovenským dobrovoľníkom. Príslušníci tohto pluku sa počas pobytu v Karolových kasárňach v Pešti dostali do krvavého sporu s tam ubytovaným mužstvom 1. a 2. honvédskeho práporu, domnievajú sa, že budú nasadené na potlačenie talianskeho povstania. Pluk ako celok zostal verný cisárovi a bol nasadený aj v bitke pri Schwechate, ale niekoľko stovák jeho príslušníkov vytvorilo samostatný dobrovoľnícky oddiel, ktorý bojoval na strane košutovcov.⁵² SNR prezieravo dala ešte pred príchodom na slovenské územie vyhotoviť letáky v talianskom jazyku, v ktorých vysvetľovala ciele slovenského pohybu, žiadala talianskych príslušníkov pluku, aby proti nim nebojovali a zdôrazňovala lojalitu k panovníkovi.⁵³ Tieto letáky sa rozdávali talianskym vojakom už v prvý deň pobytu na Myjave i neskôr. Pod vplyvom zostrovania všeobecnej situácie, na základe rozkazu veliteľov a tlaku zo strany maďarských úradov, sa tento vzťah začal kalieť a nakoniec príslušníci niektorých stotín pluku vystúpili so zbraňou v ruke proti dobrovoľníckemu zboru. Bojovali na strane protivníka v bitke pri Brezovej, v bitke pri Senici i v bitke pri Poriadí.⁵⁴

Z peších jednotiek cisársko-kráľovskej armády bola spolu s maďarskými gardami proti dobrovoľníkom v bitke pri Starej Turej nasadená aj polstotina príslušníkov pluku pruského princa Wilhelma. Išlo o súčasť elitného granátnického oddielu tohto pluku, ktorý bol sformovaný už v roku 1769 a postupne prešiel mnohými organizačnými zmenami. Samotný pluk bol doplňovaný z územia Uhorska, od roku 1809 z oblasti doplňovacieho obvodného veliteľstva v Košiciach a šiestich priľahlých žúp. Od roku 1834 až do roku 1848 bol dislokovaný na území Haliča vo Lvove. 3. prápor začiatkom roka 1848 sídlil vo Veľkom Varadíne. Aj tento pluk mal bohaté bojové tradície. Po presune na územie Uhorska v roku 1848 podliehal uhorskému ministerstvu obrany v Pešti a bol považovaný za lojálny maďarskej vláde. Z granátnických stotín peších plukov Dvorská vojenská rada sformovala samostatné prápory, ktoré boli v prípa-

⁵⁰Geschichte des k. und. k. Infanterieregiments Markgraf von Baden Nr. 23, zv. II. Budapest 1911, s. 45. Podrobnejšie pohyby a dislokáciu jednotlivých stotín pozri tamže, s. 46–48.

⁵¹Tamže, s. 562.

⁵²BONA, G.: A szabadságharc fegyveres ereje. In: A szabadságharc katonai története. Budapest 1998, s. 65, 69.

⁵³RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 2., dok. č. 192, s. 166–167.

⁵⁴V bitke pri Brezovej bola nasadená 11. (Kotulínsky) a 8. (Sossay) stotina pluku Ceccopieri, v bitke pri Senici 11. stotina, v bitke pri Poriadí obe stotiny. V bitke pri Brezovej prejavy sympatií talianskych vojakov k povstalcovi boli ešte zreteľné. Keď ich Bloudek prepustil, opäť ich obkľúčili oddiely povstalcov, ale oni odmietli na nich strieľať.

de potreby nasadzované samostatne. Z týchto práporov sa päť dopĺňalo z územia Uhorska, medzi nimi aj ten, ktorý bol nasadený proti slovenským dobrovoľníkom a na prelome rokov 1847–1848 bol dislokovaný vo Viedni.⁵⁵ Dve stotiny pluku boli 24. septembra stiahnuté z Banskej Štiavnice do Vrbového a mali pomáhať pri pacifikácii kraja.

Uvažovalo sa aj o využití príslušníkov rumunského hraničarskeho pluku predisponovaného z Leopoldova do Nového Mesta nad Váhom, potom do Hlohovca a Boroviec. Pre bratanie s miestnym obyvateľstvom, ostentatívne prejavovaný procisársky postoj, kladný vzťah k Jelačičovi a evidentnú neochotu zúčastniť sa na výprave, ich maďarské úrady pokladali za nespoľahlivých a v bojoch so slovenskými dobrovoľníkmi sa s nimi nestretáme.⁵⁶

Okrem peších jednotiek riadnej armády sa bojov proti slovenským dobrovoľníkom zúčastnili dve švadróny kyrysnického pluku Wallmoden – Gimbomn. Tie zasiahli ako prvé v bitke pri Brezovej nadránom 22. septembra, ale po neúspešnom útoku museli ustúpiť. Tento pluk, ktorý bol neskôr preformovaný na dragúnsky a od roku 1889 niesol meno pruského princa Albrechta, mal veľké bojové skúsenosti a hrdil sa významnými vojenskými a bojovými tradíciami.⁵⁷ Jeho dôstojnícky zbor bol odchovaný na týchto tradíciách a uznávaný za vysoko kvalitný. Mužstvo pluku sa v rokoch 1781–1807 dopĺňalo z územia Čiech, neskôr Moravy a Sliezska, z okolia Brna, Olomouca, Znojma, Kroměříža a priľahlých oblastí. Pred revolúciou 1848–1849 mal mierové posádky najmä na území Uhorska. Na jeseň 1847 bol štáb pluku dislokovaný vo Svätom Jure a spolu s dragúnskym plukom arcikniežata Františka Jozefa tvoril samostatnú brigádu so štábom v Topolčanoch. V čase Hurbanovho vpádu sa v blízkosti centra povstania nachádzali dve stotiny Wallmodenovcov, a to v Hlbokom a Holiči. Začiatkom septembra pluk dostal rozkaz na presun na Moravu, ale po príchode slovenských dobrovoľníkov na západné Slovensko bol odchod zadržaný a dve švadróny pluku pod velením majora Vojniča, ktorý sa zdržiaval v Senici, boli nasadené v bojoch pri Brezovej. O dva dni na základe nového rozkazu hlavného velenia v Brne prešli za moravské hranice. Je zaujímavé, že medzi ľuďmi sa tento akt vysvetľoval ako potvrdenie, že Hurban prišiel v mene cisára a riadne vojsko nesmie proti nemu vystupovať.

V blízkosti možného zásahu sa nachádzal aj spomenutý dragúnsky pluk Františka Jozefa, ktorý sa dopĺňoval z územia Haliča a dislokovaný bol v Trenčinskej stolici. Tento pluk však bol už v rámci dohody o presune plukov dopĺňovaných mimo územia Uhorska a stiahnutí plukov odvádzaných z Uhorska v štádiu odchodu, navyše nemal dôveru miestnych ma-

⁵⁵Blížšie pozri: WREDE, A.: Geschichte der k. und k. Wehrmacht. Die Regimenter, Corps, Branden und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts, zv. I. Wien 1898, s. 359–365; BENCZE, L.: A Habsburg Birodalom katonái rendszere. In: A szabadságharc katonái története. Pákozdtól Világosig 1848–1849. Budapest 1998, s. 9–33.

⁵⁶RAPANT, D.: c. d., dok. č. 340, s. 393, tamže, d. II., časť 1., s. 143, 199.

⁵⁷Bol sformovaný zriadovacím dekrétom z roku 1701 zo starších jazdeckých práporov Octavia Piccolomoniho d' Aragona, ktoré sa vyznamenali už v 30-ročnej vojne, zúčastnili sa na bitke pri Lützene, Nördlingene, Breitenfelde, Jankove. Neskôr ako kyrysnický pluk Aeneasa Capararu sa zúčastnil na bojoch s Turkami, roku 1683 aj bitky pri Viedni, pri Parkane (Štúrove), roku 1685 bojov o Nové Zámky a v septembri 1697 aj bitky pri Zente. Medzi rokmi 1701–1867 pluk, resp. jeho súčasť prešli viacerými organizačnými zmenami, bojovali okrem iného v r. 1702–1704 na nemeckom bojisku, v rokoch 1705–1711 sa zúčastnili na ťaženiach proti Rákociho kurucom v Uhorsku i v Sedmohradsku. V rokoch 1715–1718 bol pluk nasadený vo vojne proti Turkom a v tridsiatych rokoch bojoval na talianskom bojisku. Počas vlády Márie Terézie sa zúčastnil na vojenských akciách na území Talianska, v sedemročnej vojne operoval aj na Morave a v Sliezsku a participoval okrem iného na víťazstve v bitke pri Koline r. 1757. Potom krátky čas pôsobil v Uhorsku, na Morave a v Čechách a v rokoch 1787–1790 vo vojne proti Turecku. Po mieri vo Svišťove pluk prevetli do Viedne. Neskôr sa zúčastnil na prvej aj druhej koalícnej vojne proti Francúzsku na území Nemecka a Švajčiarska, po reorganizačných zmenách ťaženia v Nemecku, bitky pri Asperne i Wagram. Bol nasadený aj v záverečných fázach protinapoleonských vojen a v rokoch 1813–1815 sa zúčastnil aj na víťaznom ťažení na Paríž. Od roku 1819 pluk niesol meno svojho majiteľa, jazdeckého generála Ludovíta Georga Wallmodena, ktorý začiatkom roku 1848 pôsobil ako pobočník maršala J. V. Radeckého. Pluk získal v bojoch viaceré vysokých vyznamenaní a ocenení, napr. iba v rokoch 1793–1801 3 zlaté a 27 strieborných, v roku 1805 3 zlaté a 5 strieborných a roku 1809 3 zlaté a 10 strieborných medailí za statočnosť. (Podrobnejšie dejiny pluku pozri Geschichte des 6. dragoner Regiments Albrecht Prinz von Prussen. Brunn 1906. Tiež WREDE, A.: c. d., zv. III., časť 1., s. 158–163).

d'arských úradov. Jednu stotinu pluku síce odvelili na obranu proti možnému vpádu do Župy do Mněšíc a ďalšiu do Trenčína a Kostolnej, ale do bezprostredného bojového kontaktu s hurbanovcami neprišli.⁵⁸

Počtom najmasovejšieho, ale od riadneho cisárskeho vojska kvalitou a bojovou pripravenosťou neporovnateľne slabšieho protivníka tvorili maďarské národné gardy. Spontánne začali vznikať od marca 1848 a od polovice apríla už na základe Zák. čl. XXII/1848. Podľa tohto zákona povinnosť účasti v národných gardách mali všetci uhorskí občania mužského pohlavia medzi 20.–50. rokom veku, ktorí disponovali zákonom predpísaným majetkom, resp. tomu zodpovedajúcim ročným príjmom.⁵⁹ S tým súvisiaci súpis občanov však narazil na nepochopenie, a najmä v oblastiach s nemaďarským obyvateľstvom, predovšetkým v slovenských a rumunských stoliciach na taký odpor, že ministerský predseda uhorskej vlády vydal 25. mája nariadenie, ktorým v týchto oblastiach zastavil súpisy. Na niektorých miestach sa ho však miestne orgány pokúšali naďalej dopĺňať. V septembri 1848 súpis obsahoval už viac než 400 tisíc občanov. Začalo sa aj s organizačným členením gárd na územnom základe, t. j. podľa stolíc a podľa zbraní, teda na pešie prápory a jazdecké oddiely. Koncom júna bolo takto v Uhorsku zriadených 116 peších práporov, 48 jazdeckých oddielov a niekoľko delostreleckých batérií. Ich výzbroj bola obmedzená, podľa formálnych prepočtov jedna strelná zbraň pripadala na 10–15 gardistov. Iba niektoré bohatšie mestá a jednotlivci si mohli dovoliť uniformu.⁶⁰

Funkcia gárd sa pôvodne obmedzovala na udržiavanie vnútorného poriadku a podporu obrany vnútri krajiny. V súvislosti so srbským povstaním a po zostrení situácie s Chorvátmi úloha národných gárd sa rozšírila a začal sa proces ich čiastočného prelinania a postupného prebudovania na honvédske jednotky. Popritom pokračovalo aj stavenie miestnych národných gárd. Novo budované oddiely na dobrovoľnom základe začali vznikať podľa vyhlášok ministerského predsedu uhorskej vlády od augusta 1848. Príslušníci týchto gárd mali slúžiť dobrovoľne v trvaní troch rokov alebo do „ukončenia bojových akcií“, dostávali žold a podliehali vojenskej jurisdikcii. Ich verbovanie prebiehalo v spolupráci s miestnymi úradmi, so zapojením lojálnych veliteľstiev cisársko-kráľovských vojsk dislokovaných v Uhorsku. Ich stavenie vyvolávalo ďalšiu vlnu nespokojnosti v slovenských stoliciach. V priebehu augusta na tomto základe bolo vybudovaných prvých 10 práporov, z nich jeden s číslom 4 v Bratislave a ďalší s číslom 9 v Košiciach. Veliteľský zbor tvorili najmä dôstojníci prevelení z cisársko-kráľovskej armády a už penzionovaní dôstojníci. Svoju úlohu pri získavaní veliteľského zboru zohrali okrem iného aj vyhliadky na rýchlejšie povýšenie a vyšší žold.

Koncom septembra a začiatkom októbra 1848 sa začalo s odvodom do honvédstva na základe nového branného zákona schváleného na uhorskom sneme 23. augusta. Podľa neho stolice, vytipované oblasti a mestá museli na každých 127 obyvateľov postaviť dvoch honvédskeho nováčikov. Nové honvédske prápory boli potom budované z odvedencov podľa veľkosti stolíc, resp. počtu vystavených honvédov, približne z dvoch až piatich stolíc. O ich výzbroji a výstroji rozhodovali miestne úrady, Výbor na obranu vlasti a ministerstvo honvédstva. V prvej dekáde decembra 1848 bolo vo výstavbe alebo už dobudovaných 64 honvédskeho práporov. Z nich 12 vzniklo ešte predtým z národných gárd a iných dobrovoľníckych ozbrojených zložiek. Neskôr rôznym preskupením, novými náboarmi a odvodmi sa počet honvédskeho jednotiek zvýšil a boli vybudované aj ich náhradné oddiely. Maďarskí vojenski historici uvádzajú, že počas revolučných udalostí 1848–1849 do kapitulácie pri Világoši bolo postavených 170 peších honvédskeho práporov, asi 80 streleckých stotín podľa rakúskeho vzoru a niekoľko technických, najmä vozatajských oddielov. Počet husárskych

⁵⁸Tamže, s. 200–207.

⁵⁹Ten mal byť 100 zlatých alebo 12 až 30 jutár pôdy podľa bonity, prípadne tomu zodpovedajúci nehnuteľný majetok.

⁶⁰BONA, G.: c. d., s. 59.

honvédskech plukoch s rôznym počtom stotín sa pohyboval medzi 17–18 a delostreleckých batérií medzi 70–80.⁶¹

Koncom jesene 1848 sa zlúčili peštianskej vláde verné cisársko-kráľovské útvary, dobrovoľnícke národné gardy, tvoriace sa honvédske prapory a iné dobrovoľnícke ozbrojené formácie do jednotného honvédstva. Tento proces sa ukončil na jar 1849. Pôvodné národné gardy, aj keď ich zraniteľnosť a malá využiteľnosť v otvorenom boji sa v bitke pri Schwechate 30. októbra 1848 jednoznačne preukázali, sa stavali aj naďalej. Boli nasadzované predovšetkým v zázemí a využívali sa aj proti srbskému, rumunskému, chorvátskemu a slovenskému ozbrojenému národnému hnutiu.⁶²

Proti slovenským oddielom septembrovej výpravy boli využité maďarské národné gardy z miest a obcí troch žúp – Nitrianskej, Trenčianskej a Bratislavskej. V súvislosti s bitkami, bojovými akciami a úsilím pacifikovať oblasti kde sa dobrovoľnícky zbor pohyboval, sa v dobových správach a dokumentoch spomínajú gardy z Nitry, Hlohovca, Serede, Piešťan, Trenčína, Senice, Bratislavy a z okolia, Trnavy, Pezinka, Predmieru, Ilavy, z Tomášikova, Sládkovičova, z Veľkej Mače, zo Žitného Ostrova – z obcí Zlaté Klasy, Jelka a Veľké Úľany ba aj z Nových Zámkov. Už tento neúplný zoznam dokazuje, aké veľké obavy pred náporom výpravy slovenských dobrovoľníkov a ich vplyvu na okolie úradu a vojenské miesta mali. Ak k tomu prirátame jednotky cisársko-kráľovskej armády, rôzne ozbrojené oddiely vytvárané najmä z miestneho zemanstva a mešťanov promaďarského čítania, javia sa nám možnosti slovenskej výpravy v oveľa reálnejšej podobe.

Aj keď pripúšťame určitú dávku zámerného nadsadenia hroziaceho nebezpečenstva v hláseniach úradníkov miestnej a štátnej správy, je nesporné, že ich obavy z vojenskej sily, ktorú výprava po doplnení na Myjave a Brezovej predstavovala a zo spontánnej podpory miestneho obyvateľstva a jeho možného vplyvu na širšie okolie, boli opodstatnené. V správe uverejnenej v úradnom Közlönyi sa po bitke pri Brezovej píše: „ale teraz je zdesenie všeobecné, lebo v tomto momente došla správa, že tamojšie vojsko bolo prevelené inde. To je hrozný údel, lebo Hurban aj tak vyhlasuje, že on vystúpil na vyhubenie Maďarov z príkazu panovníka. Pane bože, kam sa podejeme, keď riadne vojsko sa teraz odtiaľto odvelí a nebude ihneď vystriedané iným.“⁶³ Hlavný župan Nitrianskej stolice J. Jeszenák zaprisahal v žiadosti z 25. septembra hlavného župana Bratislavskej stolice grófa J. Pálffiho, aby vymohol od podmaršala Lamberga návrat Vojničových Wallmodenovcov alebo príchod dragúnov pluku Františka Jozefa, alebo aspoň poslal pešie a jazdecké gardy z Bratislavskej stolice. On sám už sústredil 9 stotín riadneho vojska, 1500 príslušníkov nitrianskej gardy, dúfal v príchod 1000 gardistov z Bratislavy a ďalších z okolia Trenčína a Nového Mesta nad Váhom. Po splnení týchto požiadaviek sa nádejal, že „taktó vzburu budeme môcť udusiť, inak nás čaká haličský osud. Osud horných krajov Uhorska závisí od rázneho vystúpenia.“⁶⁴ V podobnom duchu písal ešte toho istého dňa aj Lambergovi, ktorému zároveň oznamoval, že pre vážnosť situácie z vlastnej právomoci zdržal odchod dvoch stotín pluku Ceccopieri do Banskej Štiavnice.⁶⁵ „Prosím teda ešte raz pána ministerského predsedu, aby čím skôr nariadil príchod vojska, lebo keď sa ľud vzbúri, bude stratená celá šľachta, ale aj celé horné Uhorsko.“ – vyjadril svoje obavy v liste z 25. septembra ministerskému predsedovi L. Battyányimu hlavný župan Trenčianskej stoli-

⁶¹BONA, G.: Kossuth Lajos kapitányai. Budapest 1988, s. 7-42.

⁶²Bližšie k budovaniu ozbrojených síl v Uhorsku počas revolúcie 1848-1849: URBÁN, A.: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. Budapest 1973; BONA, G.: c. d., s. 55-79; BONA, G.: Tábornokok és tőrszisztek a szabadságharcban. Budapest 1987; BONA, G.: Kossuth Lajos kapitányai. Budapest 1988; BARCY, Z. - SOMOGYI, GY.: A szabadságharc hadserege. 1848/49 katonai szervezete, egyenruhái és fegyverzete. Budapest 1986; KEDVES, GY.: A szabadságharc hadserege I. A lovasság. Budapest 1992; A szabadságharc katonai története. Budapest 1998; Magyarország hadtörténete, zv. I. Budapest, s. 449-549.

⁶³RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 2., dok. č. 286, s. 318.

⁶⁴Tamže, dok. č. 293, s. 325.

⁶⁵Tamže, dok. č. 294, s. 326.

ce A. Marczibányi.⁶⁶ Obavy z rozšírenia povstania boli veľké. Ešte v ten istý deň vládny komisár K. Tarnóci vyzval prvého podžupana Tekovskej stolice, aby nepodceňoval situáciu, ale aby všetky disponibilné sily vyslal na obranu Váhu.⁶⁷ Zároveň v správe ministerskému predsedovi, odvolávajúc sa na dôsledky vývinu situácie po „nešťastnej bitke“ pri Brezovej navrhol 10-bodový program bezprostredných opatrení. Okrem zlepšenia vojenskej situácie napr. aj menovanie osobitných vládnych komisárov so zvýšenými právomocami, a to v Nitrianskej, Trenčianskej, Turčianskej, Novohradskej, Liptovskej, Oravskej, Zvolenskej, Hontianskej, Komárňanskej a Bratislavskej stolici.⁶⁸ Z obsahu listu je zrejмый predpoklad, že väčšina týchto stolíc nebude ušetrených vplyvu „hurbanovskej“ agitácie a nebezpečenstva možného ozbrojeného odporu.

Aké veľké boli obavy miestnych úradov, promaďarskej šľachty a mešťanov po správach o víťazstve slovenských povstalcov pri Brezovej, odrážajú aj výňatky z už spomenutého hlásenia Marczibányiho ministerskému predsedovi z 25. septembra a prvého podžupana Nitrianskej stolice hlavnému županovi a kráľovskému komisárovi Jeszenákovi z nasledujúceho dňa. V prvom sa píše: „Lud je u nás veľmi nekludný. Nemáme žiadnu silu, aby sme ho držali na uzde a niet toho smrteľníka, ktorý by ľud podráždený až k zúrivosti bol schopný ukládať. Pre všetko, čo je sväté, žiadam pána ministerského predsedu, aby sem vyslal dve vojenské divízie (pešia divízia mala spravidla dve stotiny – pozn. V. D.) a to čím skôr, pretože mám zlý pocit, že o krátky čas môže byť táto pomoc zbytočná.“⁶⁹ Citát z druhého dokumentu znie: „...považujem za svoju povinnosť Vašej milosti opäť úradne oznámiť, že nebezpečenstvo je oveľa väčšie než sa to všeobecne uznáva. Keď sa teraz s plnou prisnosťou nepotlačí, nenájdeme spôsob a silu zabrániť tomu, aby sa polovica krajiny premenila na dejisko strašnej občianskej vojny.“⁷⁰

Zámerné sme uviedli viacero citátov z dokumentov vyhotovených krátko po správach o víťazstve príslušníkov dobrovoľníckeho zboru v bitke pri Brezovej, potvrdzujúcich neistotu, obavy a strach z rozmachu ozbrojeného hnutia. Tento stav potvrdzujú aj dokumenty a spomienkové práce priamych slovenských účastníkov výpravy.⁷¹

Aké boli teda príčiny, že tento sľubný nástup bol v krátkom čase zastavený a po bitke neďaleko Myjavy na kopaniciach pri Poriadí, bol dobrovoľnícky zbor rozpustený? Pri hľadaní odpovede na túto otázku musíme predovšetkým preskúmať pôvodné a v priebehu výpravy sa meniace vojenskostrategické zámysly a ciele vodcov výpravy.

V širších rámcoch plán slovenského povstania vznikol postupne už od Slovanského zjazdu a modifikoval sa na základe vývoja vnútornej situácie v monarchii, rastu revolučnej situácie a správ, ktoré prichádzali zo slovenských stolíc, pričom nadväzoval na očakávané aktívne vojenské vystúpenie Chorvátov proti Pešti. Konkrétnejšiu podobu dostal po návrate B. Bloudka a B. Janečka z cesty po západnom a strednom Slovensku, ktorú vykonali pri rekonštrukcii terénu budúcich bojov. Zisťovali zásobovacie, komunikačné, operačné možnosti, dislokáciu vojenských posádok, náladu miestneho obyvateľstva a zároveň agitovali v prospech slovenskej veci, pripravovali domáce obyvateľstvo na povstanie a na podporu dobrovoľníckeho zboru. Za tým účelom precestovali veľkú časť Nitrianskej, Trenčianskej, Oravskej, Turčianskej a Liptovskej stolice, navštívili aj Gemer a Šariš a pohybovali sa aj v okolí stredoslovenských banských miest, najmä Banskej Bystrice. Prvé závery ukazovali, že pre svoju centrálnu polohu, ktorá by umožňovala rozšírenie povstania na rôzne smery, dob-

⁶⁶Tamže, dok. č. 296 a.), s. 330. Cituje aj ŠKVARNA, D.: c. d., s. 223.

⁶⁷Tamže, dok. č. 300 a.), s. 335.

⁶⁸Tamže, dok. č. 306 a.), s. 342-343.

⁶⁹Tamže, dok. č. 296 a.) s. 329. Cituje aj ŠKVARNA, D.: c. d., s. 226.

⁷⁰Tamže, dok. č. 314, s. 361.

⁷¹Podrobnejšie pozri ŠKVARNA, D.: c. d. a príslušné dokumenty v c. d. D. RAPANTA, ako aj spomienkové práce J. M. Hurbana, M. Dohnányho, S. D. Štefanoviča a ě.

ré komunikačné možnosti, sústredenie slovenského obyvateľstva, by sa strediskom povstania mohol stať Turiec. Na porade, ktorá sa za týmto účelom konala začiatkom septembra, odznelo viacero návrhov. Za východiskovú bázu niektorí účastníci okrem Turca navrhovali aj Trenčiansku stolicu a Liptov. Nakoniec rozhodli argumenty vojenských odborníkov. Predovšetkým skutočnosť, že dopraviť výzbroj a výstroj s relatívne nevelkou ozbrojenou skupinou až do týchto oblastí by bolo veľmi riskantným podujatím. Ako najvýhodnejšia východisková báza sa potom javila Nitrianska stolica.⁷² Voľba na ňu padla z viacerých dôvodov. Predovšetkým to bola relatívna blízkosť, dobré železničné spojenie z Viedne až k slovenským hraniciam, nespokojnosť veľkej časti tunajšieho obyvateľstva s nedoriešenou roľníckou otázkou, odpor k maďarskej vláde a k regrutačkám, národná prebudenosť kraja a v neposlednom rade aj zistenie, že v tejto oblasti sa nenachádzali väčšie vojenské posádky. Tento kraj bol výhodný aj pre možnosť plynulejšieho zásobovania, ako aj pre jeho prírodný reliéf, ktorý vyhovoval vojenským zámerom slovenskej výpravy. V prípade potreby umožňoval viesť obranné boje alebo akcie na spôsob geríl. Výhodnou bola aj blízkosť moravských hraníc, najmä pre prípad ústupu. Svoju úlohu mala zohrať aj Hurbanova autorita v tomto kraji.

Vedúci predstavitelia ozbrojeného povstania predpokladali, že jadro výpravy organizované vo Viedni bude postačujúce ako základňa, okolo ktorej sa vytvorí širšie spektrum ozbrojencov z domáceho prostredia. Hurban zdôrazňoval, že „na tých 500 bojovníkov možno pozerať iba ako na stráž a gardu národnej rady, mužov, ktorých túžobne očakával národ slovenský, aby pod ich vodcovstvom sa pozdvihol proti zjavnej vzbure maďarských separatistov“.⁷³

Pôvodným zámerom SNR bolo viesť výpravu cez podjavorinský kraj, odtiaľ pozdĺž Váhu do slovenských stolíc a po získaní podpory domáceho obyvateľstva vyvolať povstanie na celom území obývanom Slovákmi. Tento strategický smer postupu bol zvolený až v posledných dňoch pred odchodom z Viedne. Dovtedy sa uvažovalo o priamom postupe na banské mestá. Obsadenie banských miest malo byť signálom k všeobecnému povstaniu aj v ďalších slovenských stolicách. Z vojenského hľadiska mal vpád do tejto oblasti zároveň viazať maďarské sily, a tým pomôcť súbežne sa rozvíjajúcej vojenskej akcii bána Jelačiča, ktorý 11. septembra 1848 prekročil na čele päťdesiatitisícovej chorvátskej armády a s 50 delami rieku Drávu a napriek určitým ťažkostiam postupoval na Pešť. Čiže globálny strategický plán slovenského povstania sa zakladal na úsilí vyvolať celoslovenské povstanie a vytvoriť si vlastné politické a administratívne usporiadanie reprezentujúce aj navonok slovenské túžby po svojbytnosti.

Prvú a zrejme najzásadnejšiu trhlinu do týchto plánov vniesol predovšetkým nepriateľský postoj cisársko-kráľovského vojska voči dobrovoľníkom. SNR sa cítila zaskočená, lebo všetky signály, ktoré v tomto smere zachytila, napr. tichý súhlas s náborom dobrovoľníkov vo Viedni, poskytnutie zľavy na vlak, ktorým sa dobrovoľníci prepravili na Moravu, zbrane v debnách s erárnym označením, ale aj prísľuby Jelačiča, Obrenoviča a ďalších predstaviteľov politiky zviazanej s panovníckym dvorom, naznačovali, že cisársko-kráľovské oddiely k výprave zachovávajú aspoň neutralitu. Aj z toho dôvodu vedľa slovenskej zástavy niesli dobrovoľníci so sebou rakúsku zástavu a v letákoch, v rôznych vyhláseniach a prejavoch vodcovia slovenského hnutia zdôrazňovali, že v boji proti národnému útlaku zo strany Maďarov zdvihli svoju zbraň aj za jednotu monarchie, za práva panovníka a proti maďarskému separatizmu. SNR ešte pred príchodom na Slovensko pripravila premyslenú letákovú kampaň s proklamáciami a výzvami nielen k Slovákom doma, v Báčke a Banáte, k obyvateľom Viedne, Bratislavy a na územiach obývaných Rusínmi, ale aj k českým, rumunským a talianskym vojakom v cisár-

⁷²Porovnaj RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 1., s. 82-87 a v poznámkach citované dokumenty.

⁷³HURBAN, J. M.: Obrazy, c. d., s. 27.

skej armáde, a to v ich rodnej reči. Vo väčšine týchto proklamácií sa vyzýva do boja za slobodu, za kráľa, za národ.⁷⁴

Názznaky možného konfliktu s riadnym vojskom zo strany veliteľa polstotiny Ceccopierovcov sa síce ukazovali už na Myjave, tie však boli prekryté vcelku priateľským postojom radových príslušníkov. To viedlo niektorých účastníkov výpravy k prílišnému optimizmu, dokonca k úvahám, že oslobodenie Slovákov bude bez ľudských obetí.⁷⁵ Ale o niekoľko dní v bitke pri Brezovej na strane protivníka už bojovali príslušníci dvoch plukov cisársko-kráľovskej armády a na bojisku zostali prvé obeť slovenskej výpravy. Ďalšie udalosti iba znova potvrdili, že SNR nesprávne odhadla reakcie velenia cisárskych vojsk dislokovaných v tejto oblasti a musela meniť pôvodný strategický zámer. Akčný rádius ťaženia sa obmedzil na podjavorinský kraj a do popredia sa dostal jeho agitačný, buditeľský charakter. Prítomnosť príslušníkov stálej cisársko-kráľovskej armády v radoch protivníka mal okrem čisto vojenských faktorov veľmi nepriaznivý psychologický vplyv na príslušníkov dobrovoľníckeho zboru, a to nielen radových, ale aj na politických a vojenských vodcov.⁷⁶

K zmene pôvodného operačného plánu prispeli nedostatky vojenského charakteru, s ktorými sme sa už zaoberali a ktoré sa očividne začali prejavovať od prvých dní po prekročení hraníc. Nedostatok dobrej výzbroje a výstroja, slabá disciplína, nedostatočný výcvik, problémy vo výbere veliteľov, nejednotnosť v chápaní taktiky boja, váhavosť, taktizovanie vodcov výpravy v rôznych otázkach vojensko-politického charakteru atď.

Nesplnilo sa ani ďalšie z očakávaní vodcov slovenského národného pohybu, že na domácom území sa utvorí masové národné vojsko, ktoré by v súčinnosti s Chorvátmi malo predpoklady na úspešné rozvinutie povstania. Meštianske vrstvy a časť inteligencie sa v kritickom čase stiahli a zaujali vyčkávacie stanovisko. V ohlase SNR z októbra 1848 Čo kazí Slovákov na túto skutočnosť upozoril aj Hurban: „Lebo čože naši mešťania robia? Ako otroci za svojimi potlačovateľmi sa hrnú a pre svoju ochablosť za Maďarov sa vydávajú a proti svojim bratom, proti svojej slobode povstávajú! Tak sa aj proti nám postavili mestá slovenské Trnava, Senica a Skalica.“⁷⁷ Predpokladaný počet ozbrojencov sa nepodarilo získať ani v Hurbanovom kraji, navyše domáce obyvateľstvo z už spomenutých dôvodov nebolo vhodné na dlhodobšie vojenské výpravy. Okolité stolice sa maďarským úradom a vojsku podarilo čiastočne izolovať a pacifikovať. Prípravy na veľké národné povstanie v nich nedosiahli takú úroveň, že by sa Štúrov predpoklad mohol v tomto zmysle splniť. Treba súhlasiť s Hurbanovým hodnotením, ktorý v liste svojej žene z 2. októbra 1848 napísal: „Ešte ľud náš nebol a nie je natoľko osmelený, aby sa razom bol zdvihol, keď videl, že mu deň nastal. Okúňal sa a vyčkával, a my sme boli prislabí, než aby sme mohli odolať tak dlho mocnejšiemu nepriateľovi. Keby sa bol razom pozdvihol národ, bolo by mohlo všetko dobre dopadnúť: ale už je darmo. My sme urobili, čo sme mohli – a ďalej sme ísť neboli vstave.“⁷⁸

Svoj vplyv na tento stav mala aj maďarská propaganda, ktorá veľmi úspešne manipulovala s náboženským cítením slovenského obyvateľstva tvrdiac, že tu ide o akciu evanjelikov

⁷⁴Pozri RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 2., dok. č. 171, s. 116-119; dok. č. 179, s. 135-145; dok. č. 183, s. 152-154; dok. č. 184, s. 154-156; dok. č. 187, s. 158-159; dok. č. 188, s. 160-161; dok. č. 192, s. 166-167; dok. č. 193, s. 167-168; dok. č. 198, s. 175-177; dok. č. 199, s. 178-180.

⁷⁵Tamže, d. II., časť 1., s. 185.

⁷⁶Rýchly spád udalostí v Uhorsku v septembri až novembri 1848 mal aj na rakúsku armádu rozporuplný vplyv. Podľa aprílových zákonov a panovníckeho dekrétu zo 7. mája cisársko-kráľovské jednotky dislokované v Uhorsku sa dostali pod právomoc uhorského ministerstva, čo neskôr, v čase zostrenia situácie medzi panovníckym dvorom a uhorskou vládou a po vstupe Jelačičových vojsk do Uhorska, ale najmä po otvorenej roztržke v októbri 1848, viedlo k nefalškému rozhodovaniu príslušníkov mužstva a najmä dôstojníkov. V októbri a novembri 1848 zo 45 práporov v Uhorsku 23, zo streleckých práporov 4, z 11 jazdeckých plukov 8 sa pridalo k tvoriacemu sa honvédstvu. V tom čase 25 husárskych sotín sa na výzvu uhorskej vlády vrátilo spoza hraníc.

⁷⁷DOHNÁNY, M.: c. d., s. 159.

⁷⁸RAPANT, D.: c. d., d. II., časť 2., dok. č. 389, s. 477.

namierenú proti katolíkom. Operovala dokonca s falošným cisárskym manifestom, v ktorom sa slovenská akcia odsudzovala a obyvateľstvo bolo vyzývané na polapenie ich vodcov.⁷⁹

Z hľadiska vojenskej taktiky a širších vojensko-strategických úvah mala na neúspechu výpravy podiel ďalšia skutočnosť. Víťazstvo slovenských dobrovoľníkov pri Brezovej vyvolalo neistotu, bezradnosť a strach miestnych úradníkov, niektorí z nich sa spolu s miestnymi zemanmi dali na útek. Prvé opatrenia príslušných miest boli chaotické, opakovali sa v nich žiadosti o urýchlenú pomoc od vojska a pochybnosti o použití maďarských národných gárd. Najbližšie vojenské posádky boli slabo obsadené a obávaný kyrysnický pluk Wallmodenovcov sa pripravoval odísť na Moravu. Ukazovalo sa, že príslušníci velenia riadneho vojska i gardy podcenili silu, odhodlanie a schopnosti slovenského zboru, a tak sa pre hurbanovcov otváral priestor na vojenské zúžitkovanie prvého víťazstva. A to o to viac, že brezovský úspech zvýšil sebavedomie povstalcov, rozšíril ich rady, vyvolával očakávanie na naplnenie sľubov, ktoré sem prenikali prostredníctvom jednotlivcov, menších skupín i letákov a proklamácií SNR. S okamžitým rozšírením povstania do Považia a do oblastí Záhoria kalkulovali ako s veľmi pravdepodobnou možnosťou aj viacerí prívrženci peštianskeho režimu oboznámení s daným stavom. Napriek tomu vedenie výpravy nevyužilo brezovský úspech na ďalší nápor a rozšírenie svojej operačnej základne do širšieho okolia, hoci podmienky na to boli priaznivé. Tým ponechalo dostatočný čas úradom, aby prekonali prvú vlnu zmätkov a neistoty, zintenzívnili promaďarskú agitáciu a urobili nevyhnutné opatrenia na sústredenie vojenských síl a maďarských gárd. Bola to vážna taktická chyba, ktorá mala dopad na osud celej septembrovej výpravy. Útok na Senicu po trojdňovom otáľaní pri celkovom hodnotení septembrovej výpravy bol už výrazom jej defenzívneho ponimania. V tejto súvislosti nezaškodí citovať so situáciou oboznámeného a vo vojenských súvislostiach uvažujúceho vládneho komisára banskej oblasti L. Benického, ktorý považoval za nešťastie, že septembrovú akciu slovenských dobrovoľníkov nevedol rázny jedinec. Lebo, ako píše vo svojich spomienkach – „tak by táto napriek slabým silám, s ktorými inváziu podnikla, mohla uskutočniť, ak aj nie úspešnú tak aspoň veľmi smelú diverziu, ktorá by poľahky mohla podnieť panslavisticky zmyšľajúce obyvateľstvo k spolupráci... Namiesto rýchleho postupu vpred... čakali tak dlho pri hraniciach, až sa tu sústredila dostatočná obrana, ktorá zastavila ich postup... Nemožno pochybovať o tom, že v tom čase by vpád i tak malej sily... bol mal významný úspech.“⁸⁰

Niektoré úvahy, ktoré sa objavovali v historickej spisbe a ktoré vojenský neúspech výpravy dávajú do súvisu aj s pomalším postupom Jelačićových síl a zastavením jeho postupu najmä po bitke pri Pákozde, nie sú celkom akceptovateľné. Bitka pri Pákozde sa odohrala až 29. septembra 1848, teda po rozpustení zboru, a aj keď SNR bola z rôznych prameňov informovaná o situácii na juhu krajiny, nemala dostatok síl, aby vojensky čelila náporu, ktorý už jednotne riadilo divízne veliteľstvo v Bratislave a podporovalo ministerstvo v Pešti.⁸¹ Podľa nášho názoru ani výraznejší úspech Jelačićových vojsk a jeho rýchlejší postup na Pešť by neboli zásadne nič menili na tejto situácii. Už inou otázkou je, že správy a očakávania rýchlych vojenských úspechov z tejto strany mali vplyv na psychiku vodcov slovenského povstania a na ich rozhodovanie.

Posledný úder vojenským zámyslom vodcov slovenského povstania zasadil panovnícky dvor. Ten sa obával rastu napätia a možnosti občianskej vojny v Uhorsku, a tým aj straty „prirodzeného spojenca nemeckého elementu“ a usiloval sa v posledných septembrových dňoch o zmierlivejšie riešenie vyhrotenej situácie s Pešťou.⁸² Súčasťou tejto taktiky boli aj pohyby

⁷⁹Tamže, dok. č. 226, s. 220-221.

⁸⁰Citované podľa ŠKVARNA, D.: c. d., s. 228, pozn. 32 podľa BENICZKY, L.: Visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és tót mozgalomról. Budapest 1924, s. 509-510.

⁸¹Podrobnejšie k problematike Jelačićovho ťaženia a chorvátskeho a srbského odboja pozri: HAUPTMANN, F.: Jelačics Kriegszug nach Ungarn 1848, d. I, II. Graz 1957; THIM, J.: A magyarországi 1848-49-iki szerb felkelés története, zv. I-III. Budapest 1930-1940; HERMANN, R.: A drávától Schwechatig. In: Századok, 132, 1998, č. 2, s. 327-370.

⁸²Pozri ŠKVARNA, D.: c. d., s. 231-232, Slovenská jar. Slovenské povstanie 1848-49. Bratislava 1971, s. 110-111; Dejiny Slovenska, zv. III. Bratislava 1992, s. 63.

cisársko-kráľovských vojsk bližšie k centru povstania, a najmä vydanie cisárskeho manifestu, v ktorom panovník oznamuje vymenovanie podmaršala F. Lamberga za hlavného veliteľa vojsk v Uhorsku s cieľom zaviesť v krajine pokoj. V manifeste z 25. septembra sa priamo píše: „Menovite tiež vydal som patričné rozkazy, aby aj v Hornom Uhorsku zákonný poriadok sa navrátil.“⁸³ Tým de facto postavil slovenské ozbrojené hnutie mimo zákon a v očiach miestneho slovenského obyvateľstva spochybnil jeden z najviac zdôrazňovaných postulátov SNR, že konajú v súlade so záujmami panovníka. Na základe stáročných tradícií panovník stále ešte symbolizoval v najširších ľudových vrstvách spravodlivosť, autoritu a moc danú bohom. Správu o obsahu tohto dokumentu sa vodcovia výpravy dozvedeli v deň bitky pri Poriadí a mala podiel na rozhodnutí SNR ustúpiť cez Javorinu na moravskú stranu. Tento manifest a pod jeho vplyvom vydávané rozkazy sa odrazili aj na zvýšenej aktivite vojenských oddielov, z ktorých viaceré sa dovtedy správali skôr zdržanlivo.

Zanedbateľný nebol ani celkový dosah vojenských akcií slovenskej výpravy na tvoriacu sa maďarskú obrannú bázu po útoku Jelačičových vojsk, napriek nedostatkom a problémom subjektívneho i objektívneho charakteru. Svedčia o tom reakcie protivníka, horúčkovitá činnosť na ich pacifikovanie, ale aj vojensko-teoretické úvahy spájajúce možný dosah slovenského ozbrojeného pohybu so zvýšenou aktivitou v iných oblastiach Slovenska. Hurban neskôr odhadoval, že slovenské ozbrojené vystúpenie viazalo na maďarskej strane silu asi 27 000 mužov, čo v nemalej miere napomohlo Jelačičov postup. Toto číslo preberá aj Dohnány, ktorý si kladie otázku, čo keby Slováci na ľavom brehu Dunaja boli podporovali Košuta.⁸⁴ Je pravda, že odpor v oblasti západného Slovenska s prihliadnutím na chorvátsky postup z juhu robil nemalé problémy Pešti i divíznemu veleniu v Bratislave. Uvedená cifra je však nadsadená. V čase najmasívnejšieho nástupu proti povstaniu sa na jeho pacifikovaní zúčastnilo asi 5000 až 7000 príslušníkov maďarských národných gárd a približne 2000 vojakov stálej armády. Ak k tomu prirátame menšie záložné sily zo širšieho okolia, ktoré z bezpečnostných dôvodov nemohli byť stiahnuté na južné bojisko, podľa nášho odhadu neprekročili celkový počet 13–15 000 mužov, a aj to boli väčšinou sily druhoradého významu. No v danom čase to bola nezanedbateľná cifra. Veď gen. J. Móga v prvej fáze obrany na juhu krajiny pred bitkou pri Pákozde sústredil 17 500 mužov.⁸⁵ Treba však poznamenať, že po menovaní podmaršala Lamberga za hlavného veliteľa vojsk v Uhorsku a po vydaní cisárskeho manifestu z 25. septembra sa vojenské sily začínali sústreďovať na moravsko-slovenských hraniciach a niektoré oddiely dostali rozkaz na návrat do východiskových pozícií. V pozadí úvah panovníckeho dvora o sústreďovaní vojenských síl sa skrývala aj myšlienka zábezpeky proti novej reakcii maďarských radikálov a úsilie zabrániť rozšíreniu revolúcie na moravskú stranu.

Hlavnou zárukou potlačenia povstania mala byť pravidelná armáda. A to nielen pre jej profesionalitu, kvalitu a výzbroj, ale aj pre spomínaný psychologický efekt, ktorý by jej nasadenie malo na oboch stranách. Vojenská úroveň maďarských gárd bola nízka, až na niektoré výnimky, akými napr. boli gardy z Bratislavy. Potvrzuje to aj F. Zach, ktorý veril v slovenský úspech v prípade neúčasti cisárskej armády v radoch nepriateľa. V liste K. J. Erbenovi zo začiatku októbra 1848 napísal: „V prvých pútkách se nám dařilo, ale boje s pravidelním vojskem trvaly příliš dlouho a budily všeliká obávaní, pročez jsem všemožně všemu sražení s vojskem vyhýbatí hleděl. Ted' je krajina, v níž jsme vystoupili, c. k. vojska již prosta; kdyby jsme se jen nějaký čas ještě byli mohli držet, byly by proti nám zůstaly jen maďarské národní gardy, a vítězství by bylo jistě na naši straně.“⁸⁶

Ďalšou z hypotetických otázok, ktorou sa účastníci septembrového povstania neskôr zaoberali, boli odhady celkovej účasti slovenských dobrovoľníkov v septembrovom povstaní.

⁸³RAPANT, D.: c. d., dok. č. 308, s. 346.

⁸⁴DOHNÁNY, M.: c. d., s. 180, pozn. 1 ku kapitole 43.

⁸⁵HERMANN, R.: c. d., s. 343.

⁸⁶RAPANT, D.: c. d., dok. č. 433, s. 533.

Hurban udáva cifru až 20 000 mužov. Najnovšie výskumy však potvrdzujú triezvejší odhad účasti domáceho slovenského obyvateľstva na septembrovom povstaní a pohybujú sa okolo čísla 10 000 mužov.⁸⁷ Dať odpoveď na druhú otázku akou ozbrojenou silou by bola disponovala SNR v prípade realizovania pôvodného, široko ponímaného plánu povstania, sa už vymyká možnostiam historika.

Pokúsili sme sa na základe prístupných dokumentov a literatúry zhrnúť niektoré aspekty septembrovej výpravy ovplyvňujúce a určujúce predovšetkým jej vojenskú pripravenosť. Pri ich vyhodnotení sa ukazuje, že vodcovia výpravy nedocenili v plnej miere všetky stránky ozbrojeného hnutia, precenili silu a podporu zázemia, mobilizačnú schopnosť vlastných výziev a predsavzatí, mýlili sa v predpokladoch o postoji panovníka a ozbrojených síl k slovenskému povstaniu a dopustili sa aj taktických chýb. Mnohé z týchto nedostatkov treba pripísať na vrub malej skúsenosti s organizovaním ozbrojenej výpravy, rozporom, ktoré vznikali medzi vedúcimi osobnosťami výpravy, podriaďovania vojenských rozhodnutí rozhodnutiam politickým, ale v neposlednom rade aj objektívnym faktorom rýchlo sa meniacej situácie v Uhorsku, predovšetkým vo vzťahu Viedeň – Pešť.

Na druhej strane treba zdôrazniť viaceré činitele, ktoré svedčia o vojensky kvalifikovanom a hodnotnom prístupe. Ten sa prejavil už pri prvotnej rekognoskácii miest budúcich vojenských stretnutí a pri výbere vojenského centra v Brezovej, ktorá mala výbornú strategickú polohu nielen z komunikačného hľadiska, ale aj z hľadiska obrany. Vystihol to aj skalický hlavný slúžny Šimon Zmertych, ktorý vo svojich *Epizódach z čias hurbanovského povstania* napísal: „Stále a rýchle vzrastajúca vojenská sila premenila mestečko Brezovú, položenú v kotline medzi vrchmi, na neprístupnú pevnosť.“⁸⁸

Priebeh jednotlivých bitiek i presunov svedčí o veľmi dobrej znalosti terénu o vynačádzavosti v kritických situáciách. Napriek výsledkom septembrového povstania nie je možné účastníkom výpravy ani ozbrojeným skupinám, ktoré sa k nim pridali, uprieť bojové nadšenie, odvahu a hrdinstvo, o čom svedčia aj straty na životoch.

SNR počas celého priebehu povstania mala dobrý prehľad o vývoji situácie v bližšom i širšom okolí a mala kontakty aj s Moravou a Českom. „Spravodajská služba“ pracovala na tie časy a pomery vcelku spoľahlivo. Pri celkovom zhrnutí treba však prijať záver, ku ktorému sa dopracoval najväčší znalec problematiky D. Rapant. Po politickej a národnobuditeľskej stránke bola septembrová výprava slovenských dobrovoľníkov pripravená kvalitnejšie než po stránke vojenskej. Túto skutočnosť vnímali aj vedúci činitelia národného pohybu. Pôvodný široko postavený strategický plán povstania sa zrealizoval iba z časti. Aj v tejto podobe však mal historický význam.

Septembrová výprava bola prvým samostatným ozbrojeným vystúpením Slovákov ako národa v našich novodobých dejinách. Nadobudla charakter ľudového povstania, čo bolo jednou z príčin, že Viedeň, aj keď načas slovenské úsilie o národnú slobodu využívala na „skrotenie“ maďarského odporu, začínala mať z neho obavy a v konečnom dôsledku prispela k jeho neúspechu. Napriek vojenskému neúspechu mala ohromný vplyv na vývoj národného povedomia i na rast revolučného citenia slovenského ľudu najmä v oblastiach, kde sa pohybovala, ale aj v ďalších krajoch Slovenska. F. Zach túto skutočnosť vyjadril slovami: „Ostatne hnuľa výprava naše celým Slovenskom, a tým jest položen začátek k dílu, kteréž se samo bude dostavovati. Slováci přijdou málo po málu všichni k rozhodnému jednání... Slováci dokázali, že jsou hotovi, postavit se k nám k boji o vlastní slobodu.“⁸⁹

V čase septembrového povstania prebiehali prípravy na národnorevolučné vystúpenie Slovákov aj mimo oblasti pôsobenia výpravy. Dochádzalo k nim v Liptove, na Orave,

⁸⁷ŠKVARNA, D.: c. d., s. 244.

⁸⁸ZMERTICH, S.: Epizódy z čias hurbanovského povstania. In: GOLÁŇ, K.: Rok 1848 v pamätiach súčasníkov. Bratislava 1951, s. 203.

⁸⁹RAPANT, D.: c. d., dok. č. 433, s. 533-534.

v Turci, vo Zvolenskej, Hontianskej, Tekovskej a Šariskej stolici. Výraznú črtu nadobudli najmä v severných oblastiach Gemera a na Horehroní, kde došlo aj k pokusu o prípravu dobrovoľníckych ozbrojených záloh a o koordináciu s ozbrojeným vystúpením na Myjave.

Politická a národnoagitačná činnosť v podjavorinskom kraji, ktorá spočívala vo vyhlásení národno-sociálnych požiadaviek slovenského ľudu a samostatnosti slovenského národa, cez odstraňovanie maďarskej správy až po organizovanie ozbrojeného ľudového povstania, mala okrem iného hlboký historický dosah. Štúr to vyjadril stručne takto: „Ten národ nezahyne! Naším povstaním dali sme mu, národu tak dlouho bezdejinnému, dej a to jest největší mravní působení.“ A pripojil prispôsobený citát z Miczkiewiczovej *Ódy na mladosť*: „To prvý stupeň k zámku slávy“.⁹⁰

Septembrová výprava bola heroickým pokusom o samostatné ozbrojené vystúpenie za vydobytie národných, sociálnych a demokratických práv vlastnou silou a prostriedkami, ktoré mala mladá slovenská generácia, dotknutá pohrnutými udalosťami doby k dispozícii. Predstavitelia národného pohybu vystúpili s jasným demokratickým, protifeudálnym národným programom, vytýčili hlavné ciele a programové postuláty smerovania slovenského politického života, čo v nemalej miere poznačilo ďalší vývin národnej politiky. Vytvorenie SNR ako najvyššieho orgánu na povstaleckom území, ktorý plnil aj úlohu dočasnej vlády, kladenie základov národnej správy a moci boli príkladom aj pre neskoršie historické rozhodnutia predstaviteľov slovenskej society v roku 1918.

Aj keď septembrová výprava nespĺnila pôvodné očakávania štúrovcov, bola pre ďalší rozvoj slovenského národného života dôležitým uholným kameňom. Prvýkrát v novodobých dejinách pod ideovým a z veľkej časti aj vojenským vedením príslušníkov vlastného národa sa zhromaždil slovenský ľud, vytvoril samostatné vojenské oddiely a dokázal svoje odhodlanie aj so zbraňou v ruke bojovať za svoje ideály, za realizáciu samobytnosti a za prehĺbenie demokratických premien. Toto krédo zostalo hybným momentom činnosti slovenských dobrovoľníckych zborov, aj keď druhá a tretia výprava boli už súčasťou vojenských akcií pravidelnej cisárskej armády, a pod vplyvom zámerov politiky Viedne a rakúskych generálov sa priestor pre národnú činnosť neustále zužoval.

Tradiície povstania tvorili jeden z hlavných pilierov národnoemancipačných snáh a dôležitý podporný faktor v argumentačnej báze predstaviteľov národného živote pri domáhaní sa uznania národnej individuality a s ňou súvisiacich národných práv, vrátane národnej autonómie, až do rozpadu Rakúsko-Uhorska. Historické udalosti viažuce sa k septembrovej výprave slovenského dobrovoľníckeho zboru dnes tvoria jeden z najvýznamnejších zdrojov vojenských a bojových tradícií našej armády.

V. DANGL: ZU MILITÄRISCHEN ASPEKTEN DES SEPTEMBERFELDZUGES VON 1848

Als Aufgabe hat sich der Verfasser eine durch Analyse von militärischem Bereitsein zu leistende Bewertung von Möglichkeiten und Verlauf des im September 1848 hervorgegangenen Feldzuges slowakischer Freiwilliger gestellt. Anhand von Analyse zeitgemäßer Quellen und Fachliteratur weißt er darauf hin, daß es bereits selbst bei der realisierten Anwerbung zu manchen Mängeln gekommen war, die einen mißgünstigen Einfluß auf die Zusammensetzung des Freiwilligenkorps, vor allem auf dessen Kampf- und Moralwert, ausübten. Der Verfasser verfolgt zahlreiche Beschaffenheiten und die mit heranwachsendem Zustrom der Freiwilligen auf eigenem Boden parallel zum Ausdruck kommenden Probleme, die Einfluß nicht nur auf die während des Aufstandes bestehende materiell-technische Grundlage, die Zusammensetzung und Gestaltung des Korps, sondern ebenfalls auf dessen Kampffähigkeit und -Taktik hatten. Er befaßt sich mit den Problemen, die mit der Ausstattung und Ausrüstung der Freiwilligen, Versorgung, mangelhafter Abriechung, interner Gestaltungsstruktur des Freiwilligen- und Offizierkorps, Selbstzucht und weiteren militärischen Aspekten des Septemberaufstandes zusammenhängt haben. Er stellt fest, daß das Freiwilligenheer als eine revolutionäre Wehrmacht auftrat, die sich ihres natürlichen volksweisen Kampfes und einer aus diesem hervorgehenden Taktik im Kampfverlaufe anwendete. Diese beruhte vor allem in einer Offensive in größeren Gruppen, je

⁹⁰Listy Ľudovíta Štúra II. 1844-1855. Bratislava 1956, list č. 285 adresovaný Mariane Božene Staňkovej, s. 194.

nach Umständen und Möglichkeiten nach einer mehrseitigen Umklammerung des Feindes. Diese Taktik war durch die eigene Zusammensetzung des Korps, geringe Abrichtung jedoch auch durch psychologische Bedingungen erzwungen worden. In einem bergigen Terrain fand diese Taktik eine gute Anwendung, allerdings in einem weniger geschützten, namentlich hügellosen Gebiet waren die unzureichlich abgerichteten und schlecht ausgerüsteten Aufständlertruppen gegenüber dem besonders auf die Feuerkraft der Schießwaffen rechnenden kaiserlichen Heer stark verletzbar. Ein Versuch nach Durchsetzung einer Kampfweise gemäß dem klassischen zeitgemäßen Modell schlug allerdings im Kampfe zu Senitz wegen Zeitkürze fehl.

In einem weiteren Teil beschreibt der Verfasser den Kampfverlauf und beurteilt Qualität und Stärke der kaiserlich-königlichen Truppen und der ungarischen Nationalgarden, mit denen die slowakischen Freiwilligen in einzelnen Kämpfen zusammengestoßen sind. Man kommt zu einer Schlußfolgerung, daß die größte Spalte in die militärischen Pläne des Slowakischen Nationalrates vor allem durch die feindliche Stellungnahme des kaiserlich-königlichen Heeres - wessenseits man sich schlimmstenfalls eine neutrale Stellung erwartet hätte - eingesetzt wurde. Weiters besteht hier die Tatsache, daß es trotz ursprünglicher Erwartungen nicht gelang, auf eigenem Boden ein genug starkes, erforderlichermaßen abgerichtetes und ausgerüstetes massenweises Heer zu bilden, und die Tatsache, daß die Feldzugführung ihren am 22. September 1848 in der Schlacht zu Brezova errungenen Sieg für einen weiteren Ansturm und Erweiterung ihrer Operationsbasis nicht ausnutzte, obwohl es günstige Bedingungen dazu gegeben hatte. Außerdem leisteten hier ihren Einfluß auch die ungarische Propaganda, die obenerwähnten Mängel im Ausrüstungs- und Abrichtungsbereiche und in anderen Bereichen wie auch vor allem die ausweichende Politik des kaiserlichen Hofes und das Monarchendekret aus dem 25. September 1848, von dem die slowakische Bewegung de facto abseits des Gesetzes gestellt wurde. Der Verfasser hebt auch mehrere Faktoren hervor, die einen militärweise qualifizierten und wertvollen Zutritt der Korpsführung bezeugen und kommt zu einem Schluß - zu dem auch der bedeutendste Experte der untersuchten Periode D. Rapant gekommen ist - daß der Septemberfeldzug qualitätsgemäß besser in seinem politischen und volksbewußtseinsweckenden Aspekt als von der militärischen Seite vorbereitet wurde.

In den Schlußpassagen wertet der Verfasser die Bedeutung des Septemberaufstandes, der in unserer Geschichte als erste selbstständige bewaffnete Bewegung der Slowaken gilt. Unter ideologischer und größtenteils auch militärischer Führung der eigenen Nation schuf das slowakische Volk selbstständige Truppen und bewies seine Entschlossenheit ja selbst mit bewaffneter Hand für seine Ideale, für Umsetzung seiner Selbstständigkeit und Vertiefung demokratischer Änderungen zu kämpfen.